Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 96 (10993) 1979 чылдың апрель 24, вторник

1925 чылда үнделеттингеН Өртээ 2 көп.

Көдээ ажыл-агый ажыл-ишчилери! Ниитиниң мал ажылын хөгжүдүңер, ооң чем-суурун бүгү хемчег-биле быжыглаңар! Малдың баш санын көвүдедиңер, ооң продуктулуун бедидиңер, эътти, сүтү, дүкту болгаш өске-даа продукцияны бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгла рыгдан).

СЭКП-НИҢ XXV СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ КҮҮСЕДИР

Онгу беш чылдың дөртү чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш «Тыва көдээ тудуг» трестиң көжүп чоруур механизастаттынган колонналарының тудугжулары шалыпчы ажылдан турарлар. Ооң түнелинде бо чылдың бирги кварталында 3 миллион 800 муң рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, ону 3836 муң рубль кылдыр күүсеткен. Бо чедишкиннерниң дугайында чугаалап бээрин бистин корреспондентивис ук трестиң кол инженери В. Ф. Потокинден дилээн. Валентин Филипповичниң харыызын мооң адаанда парладывыс.

— Бистин организациявыстың ишчилери тудуг бүдүрүлгезинин ажыктыын бедидиринин, ажылдың шынарын экижидиринин күсели-биле тудуп турар объектилерни ажыглалга киирерин дүргедедир. тудуг-монтаж ажылдарының чыл программазын декабрь 29-та күүседир хүлээлгени алган. Бистиң ол сөглээн сөзүвүс республиканың бүгү тудуг организацияларының хүлээлгези-биле кады Тыва АССР-ниң ажыл-ишчилериниң ниити хүлээлгезинде кирген.

Сөглээн сөс трестин бүдүрүлгелериниң тудугжуларының ээ-харыысалгазын бедиткен. Олар боттарының аргакурлавырларын санап, план күүселдезинге шаптыктыг болгу дег бүгү чүүлдерни баш удур чайладып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш бүгү күжүн мөөңнээннер. Ооң түнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдындан 5,5 хуу чедир өскен.

Көжүп чоруур механизастаттынган колонналардан типлекчилерге Кызылдың № 62 (начальниги В. А. Шкапов), Шагаан-Арыгның № 586 (начальниги А. М. Блинов), Сарыг-Септиң № 958 (начальниги В. И. Дорофеев) болгаш өске-даа коллективтер хамааржыр. Бо бүдүрүлгелериниң ишчилери январь-марттың планныг онаалдаларын 100—110 хуу күүсеткилээн болгаш апрельди чедишкинниг доозар дээш ажылдап-турарлар.

«Тыва көдээ тудуг» трестиң тудугжулары колдуунда көдээниң чонунга бараан болуп турар. Ажыл-агыйларның ишчилеринге чуртталга бажыңнарын, мал кажааларын болгаш өске-даа чугула объектилерни тудуп, олардан четтиргенин илеткен сөстерни дыннап келгеннер. Бо чылдың эрткен айларында безин ниитизи-биле беш муң дөрбелчин метр чуртталга шолуп (планда көрдүнгени 4,8 муң дөрбелчин метр), 50 болгаш 90 орунчуг уруглар салтарын. ийи муң ажыг баш бода болгаш шөөр малдарның кажааларын ажыглалга киргеН.

Бо чедишкиннерге оожургавас бис. Ажылдың темпизин кошкатпас, моон-даа шалыпчы ажылдаар сорулганы тудугжу бүрүзү салган. Ындыг болбас арга чок. Чаа хүлээлгелерден ангыла көдээнин чонунга улам эки бараан болуурун СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленуму база хүлээндирген. Ону амыдыралга боттандырар дээш бүгү күштү мөөңнээр апаар бис.

Ам ийиги кварталдың баштайгы айы доостур чедип орар. Планныг онаалдавыс бирги кварталдыындан улгаткан: беш миллион рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылыр деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алдывыс. Апрельдің эрткен хонуктарының түнелиеле-биле байдалывыс багай эвес. Оон-биле чергелештир бо кварталда дыка хөй тудугларны ажыглаңчыларга хүлээлдир планныг бис. Ылаңгыя Ак-Туруг суурда септелге мастерскаязын, котельнаяны, «Кызыл тараалын» совхозка минералдыг чемишчидилгелер складын дээш өске-даа тудугларны күрүне комиссиязынга эки шынарлыг дужаар сорулга салдынган. Хуусаазы узаан керамзит-сай заводун база бо кварталда ажыглалга киирер бис.

Бо бүгүнү чедишкиннигге күүседириниң кол быразы— —социалистиг чарышты дээштиг калбарыгы болур. Он чугула ажылды, ылаңгыя бо кварталдың эгезинден тура дыка дээштиг организастаан бис. Коллектив кежигүнү кижи бүрүзү сончарышта хаара туттунган.

ДЕПУТАТТАР ЭЭП КЕЛГЕН

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжынга бо чылдың март 4-те Тыва АССР-ден сонгуткан депутаттар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжынын апрель 18—19 хүннеринде Москвага болган бирги сессиязының ажылынга шупту киришкен. Дээди Советке, ылаңгыя эң баштай сонгуткан бистиң депутаттарывыс Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң онгу чыыжының бирги сессиязының бедик организастыг, улуг көдүрлүүшкүнүг болбушаан, аажок ажыл-херекчи, политиктиг ханы уткалыг, бүгү депутаттарның бир эп-сеткилдиг киржилгези-биле эрткенин магадан, оңзалап демдеглеп турарлар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязынга СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежневтиң болгаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Алексей Николаевич Косыгиниң чугаалары Тыванның ажылчы чоннарының сонгуттурганнарынга аажок улуг салдарлыг болганын, оларның депутат хүлээлгелерин күүседир дээш ажыл-чорудулгазынга чаа түүлдерни киирип, чаа күштерни немээнин өөрүшкү-биле демдеглээннер.

Бистиң депутаттарывыс ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының бирги сессиязынга Тыванның ажылчы чоннарын төлээлеп кириштеш, төрээн черлеринче ээп чанып келгеннер. Олар бүдүрүлгелерде, организацияларда боттарының ажылхерээн чаа күш-биле уламчылавышаан. Дээди Советтиң бирги сессиязының материалдарын болгаш шиитпирлерин сонгукчуларынга таныштырар, эш Л. И. Брежневтиң чугааларында түнелдерни болгаш түүлдерни амыдыралга боттандырар талазы-биле улуг ажылдарны кылыр дээрэн чигзиниг чок.

Найысылалдың дөртку микрорайонунда

№ 4 механизация эргелели хоорайның күш-ажылчы коллективтериниң ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунче үнүп, СЭКП хоркомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Скреперист С. К. Стариков он бирги беш чылдың үлүүнде ажылдап турар. Автокран машинизи В. Ф. Васильев онгу беш чыл планын күүседипкен. Ол ышкаш кран башкарыкчызы М. Н. Ивашова болгаш бульдозерист В. А. Семёнов олар беш чыл планын күүседириниң кырында келген. Аныяк коммунист Мария Николаевна Ивашова бо хүннерде хоорайның дөртку микрорайонунда харылзаа бажыңының тудуунда кран башкарып ажылдап турар. Ол хүн нормазын доктаамал 140—150 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) **М. Н. Ивашова ажыл үезинде, дөртку микрорайоннуң тудуу.**

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

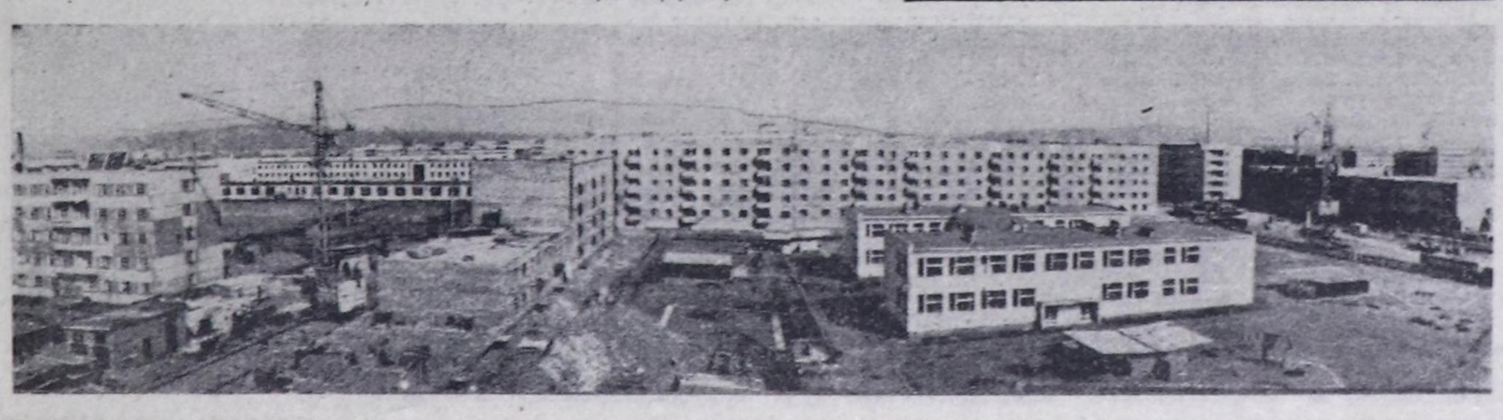

Бирги беш чылдың 50 чылынга

АЛДАРЛЫГ ЧАҢЧЫЛДЫ УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Дөртен алды чыл бурунгаар, 1933 чылдың августа Тываның хевилел бүдүрүлге черинге (амгы типография) өрукчүлеп ажылдааным күш-ажылчы баштайгы базымын ол чүве. Ынчан хевилел бүдүрүлгези—типография «Шын», «Вперед» (амгы «Тувинская правда»), «Арев шыны» солуннарны, ында-хаая сеткүүлдер парлап турган.

Ынчан типографияга амгы үеним ышкаш, сайзыраңгай машина-техника-даа чок, бүгү ажылды хол-биле кылып. 1897 чылда үндүрген бөдүүн машина-биле солуннарны, номнарны парлап турган. Ол машинаны кижи хол-биле долган ажылдадыр турду. Өрүттүнген колонкаларны, чыскааттынган арынарны кырын хоюглап каан калбак даш кырынга салгаш, беге-биле кырын чүгүрү чатташ, бир чартыын сугга өттүргеН саазынын курраг талазын куду салгаш, улуг щётка-биле таптай хап турган базып, корректуразын кылын турдувус. Дептерлээр пехтин ажылчыннары парлаан солуннарны сыкнаш, дүрер, номнарны хол-биле көвтеп даараар түрлү.

Көдээден келген аныяк оолга, меңээ бүдүрүлге черинин ажылчыны, барып-барып типографияның өрукчүзүнге ажылдаары аас-кежик болган солун. Үжүктер кассаларының хөй карактарын шөөжи-биле билип алыры, үжүктериң аттарын (кегелдерни), хемчээлдерин, реалдарның туруштарын өөренип алыры баштайгы үеде берге болбайн аан. Баштай алды ай хиреде өрүлге цегинге өөренникчилеп ажылдадым. Өрүлгенин нарын аргаларынга улаптайн чүткүлдүг өөренип ап, солуннарны чыскаан (македин кылып) чаңчыга берген мен.

Өрүлге ажылынга мээн шалыпкын өөренип алырымга ол цехтин ынчангы мастери турган Б. Хөвенмей, дуржулгалыг өрукчүлер О. Билчиир-оол, В. Рачковская, В. Чемков, А. Тамбы-Сюрюн болгаш өскелер-даа улуг дузаны чедирген.

Ынчан Тывага культура революциязының шапкын хөгжүдезиниң үеи турган. Нам, чазактың салып турган кол сорулгаларының база бир чугулазы чуртка бижик билбес чорукту узуткаар дээш черчерге демисел күштелген турган. Ынчан республика солуннарынга ССРЭ-де социалистиг тургузуушкунунуң амыдыралын калбаа-биле чырыдып, араттар ортузунга пропаганда ажылын калбартын турган.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң бирги беш чылынын доозукчу чылында бүдүрүлге ажылчыны болуп ажылдап киргеН мен. Ол үеде ССРЭ-ге социалистиг чарыш калбарган, а Тывага революстуг чарыш чаа-ла өөскүп турган үүве.

Ынчан мээн билиним, угаанмедерелим чоорту бедип, чүвениң ужуруун хандыр угаап билиптер апарган мен. Беш чылдын улуг тудугларын Совет Эвилелинге калбарын турган. Москва—Беломор каналының улуг тудуу, Днепро ГЭС-тин тудуу, Москва хоорайның кудумчуларын алгыдып, чаарты кылыры болгаш метро тудуушкуну дээш ажыл аажок улуг турган. Чурттун бүгү девискээринге чаа-чаа улуг бүдүрүлге объектилерин, колхозтарының болгаш совхозтарының төптерин, ажылчын суурларны тудары, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдери дээш социалистиг чарыштың чалгыы калбарган. Оон түнелинде чүс-чүс муң мурнакчылар, чаартыкчылар, беш чылдың маадырлары тыптып турганын солуннарга бижип, парлап турдувус. Москва—Беломор каналының тудуунга шылгараапнарга чазактың орден-хавыяаларын тывысканын улуг сонуургал-биле номчуп турдувус.

Донбасстың хомур-даш шахтазының ажылчыны Алексей Стахановтуң күш-ажылчы типлелгези Совет Эвилелинге чаңгыланып үнгеН. Ол кайгамчыктыг типлелгениң чаңгызы-биле чуртка стахановчу шимчээшкин калбарган. Көдээ колхозчу тараачыннарының ортузундан тракторист П. Ангелинаның болгаш оон-даа өскелерниң кайгамчыктыг күш-ажылчы типлелгелериниң дугайын ам-даа утпаан мен.

Социалистиг чарыштың, стахановчу шимчээшкинин ачыхавылазы болгаш улуг салдары Тывага калбарган. Ревчарыштың шалыпчы шимчээшкининиң чалгыы Тываның улус ажыл-агыйын хөгжүдерине улуг салдарны чедирген.

Үжен чылдарның ортаа үезинде Тываның бүдүрүлге черлериниң ажылчыннарының ортузунга революстуг чарыштың калбарганы-биле мурнакчыларның хүрээлеңи тыптып, калбарын турган. Совтьвтрастың чолаачылары Серен-оол, Бады-Лама, слесарлар О. Серов, Дембирел, Элегес күрэкономунуң тракторизи С. Чавыдак болгаш оон-даа өскелер баштайгы шалыпчылар болган.

1933 чылдың күзүнүнде «Шын» солунга куртипографияның ажылчыннарының ревчарыжының түнелдерни база өрукчүлер Б. Хөвенмей, А. Тамбы-Сюрюн, парлакчы М. Сантыр-оол оларның фоточуруктарын парлаан. Оон дараазында чылдарда бүдүрүлгеге мурнакчылар саны көвүдээн. Чижээ, өрукчүлер Монгуш Шыжаа, Оюн Билчиир-оол, Виктор Чемков, Кыргыс Идам (Ада-чурттун Улуг дайынынга маадырлыы-биле мөчээн), Монгуш Делег, Валентина Рачковская, Максим Шөртен, Тришанев, парлакчылар Монгуш Сангыр-оол, Чи Шу-ли, дептерлекчилер Коровова, Ткачев бүдүрүлгениң чаартыкчыдары болгаш мурнакчылары болуп турганнар.

Ынчан типографияның бажыны бичежек, тар турган. Оон директору Павел Пейсакович өрүүр, парлаар, дептерлээр цехтерни алгыдар, клуб тудар дээш улуг ажылдарны чоруткан...

Бо хүннерде республиканың типографиязы найысылалда улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи болбушаан, коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик адын төлептии-биле кадагалап турарынга чоргаарланып чоруур мен.

М. СЕВЕН.

Тыва АССР-ниң культураазының алдарлыг ажылдакчызы.

ТУКТАРНЫ ТЫВЫСКАН

Республиканың улетпүр, транспорт бүдүрүлгелериниң, тудуг, коммунал ажыл-агый болгаш садыг организацияларының коллективтериниң 1979 чылдың I кварталының социалистиг чарыжынга Кызылдың алгы заводунуң, Кызылдың № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң, «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 586 мехколоннызының, «Волоканал» эргелелиниң, Монгүн-Тайга райпозунуң коллективтери типлекчи болуп үнгеш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлеллиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан.

Кызылдың алгы заводунуң ажыл-ишчилериниг шилчиир Кызыл тукту СЭКП обкомунуң секретары Г. Н. Долгополов байырлалдыы-биле тывыскан. Шагаан-Арыгда № 586 мехколоннаның тудугжуларына бедик шаңналды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаазының оралакчызы А. И. Ванка тывыскан.

Кызылдың № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң ажылчыларынга шилчиир Кызыл тукту СЭКП обкомунуң улетпүр болгаш транспорт киличиниң эргелекчизи Л. С. Монгүш тывыскан. «Волоканал» эргелелиниң Монгүн-Тайга райпозунуң коллективтериге шаңналды база тывыскан.

Бистиң корр.

ТАВАА САЛДЫНГАН

Бистин республиканың найысылалы хүн бүрүде өзүп, сайзырап турар. Оон девискээрге чаагайжыды туттунган чуртталга бажыңнары немежип орар. Ынчангаш чурттакчыларны изиг, соок суг-биле доктаамал хандырар дээш хамаарышкан организациялар боттуг ажылдарны кылып турар.

Кызылдың төп электри станциязы, Чырыктың-даа, чылыг сугнуң-даа келир чери бо. Найысылалда немежип турар тудугларның саны көвүдеп орар болганда, оларны изиг суг-биле четче хандырары бергедээшкинге таваржы берип болур. «Кызыл ЦЭС тудуг» эргелелиниң тудугжулары тоску котел агрегадының чаа корпузунуң тудуун кылып эгелээннер. Оон таваа төп электри станциязының чанында салдынган. Ону бо чылын ажыглалга киирер дээш хөй санныг тудугжулар, арматурщиктер, чолаачылар ажылдап турарлар.

Бистиң корр.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ ЧИЗЕЗИ: баштайгы түңнелдер

ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң начальниги Л. М. Володарскийниң чугаазы.

Чурттакчы чоннуң Бүгү-эвилелдің чизезиниң баштайгы түңнелдерин үндүрген. 1979 чылдың январь 17-де турганы-биле алырга, бистин чуртувустун чурттакчы чону 262 миллион 442 муң кижи болган. Ынчангаш революция мурнунда уе-биле леннээрге ол сан 99,4 миллион кижиге көвүдээн. 1970 болгаш 1979 чылларда ийи сөөлгү чизелериниң аразында үеде немелде өзүлде доктаамал темп-биле бооп келген. Ортумаа-биле чыл бүрүзүнде чурттакчы чон 0,92 хуу өзүп келген. Ол болза капиталистиг хөй чурттарныындан хөй. Чижээлээрге, АКШ-та чурттакчы чон 0,85 хуу, Великобританияда — 0,10 хуу өзүп турар.

Эрткен чизениң баштайгы түңнелдери чурттун чөөн районнарында чурттакчы чоннуң дүргеН өзүлдезин көргүскен. Ол болза ук районнарның бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринче онза кичээнгейни салып турар партиялың болгаш күрүнеңиң экономиктиг политиказының түңнели болур. БАМ-ның, өзөн каш улуг одалга-энергетика болгаш үлетпүр комплекстериниң туруу Сибирьже болгаш Ыраккы Чөөн чүкче ажылчыннарның болгаш специалистериниң немелдезин болдурган. Чижээлээрге, нефтини болгаш газты казып тып турар болгаш оларны болбаазырадып кылыр бүдүрүлгелерни тургускан болгаш хөгжүдүп турар Тюмень областың чурттакчы чону илдеги-биле өскен.

Сөөлгү тос чылдың дургузунда хоорай чурттакчылары 136 миллион кижи турганындан 163,6 миллион кижи чедир өскен. Чурттун бүгү чурттакчы чонунуң санынга оларның үлүү алды хуу чедир өзүп, ам 62 хуу болу берген. Ол чүүл долу билдингир болгаш хоойлу ёзугаар болуушкун болур. Ол чүүл хамааты дайынының төнгениниң соонда эгелээн болгаш баштайгы беш чылларның «үеинде» онза дүргеН бооп турган. Ынчан индустриализацияны боттандырып чорудуп турган болгай. Совет эрге-чагырганың чылларында 1174 хоорайларны чаа туткан. Амгы үеде бисте 18 хоорайлар-миллионерлер бар. Өскээр чугаалаарга, ол хоорайларда миллион ажыг кижилер чурттап турар-дыр.

Моон сонгаар хоорайның чурттакчы чонунуң өзүлдезиниң темпилери көдээ чурттакчыларның өзүлдезиниң темпилеринден оожумнай бээри илдеН. Херектиг ужур-утказы чүл дээрге көдээге капитал тудугну кадбаа-биле чорудуп турар, болбаазырадыр улуг бүдүрүлгелерни тургузуп, көдээниң техниктиг чепсегленишкини өзүп турар. Ол чорук аңаа кадрларны быжыглаарын негей бээр.

Совет Эвилели болгаш чурттакчы чонунуң санының талазы-биле телегейде үшкү чурт болур. Бисте 122 миллион эр кижи болгаш 140 миллион хереэжен кижи бар. Амыдыралга чаа-чаа салгалдарның киргени-биле калы хереэженнерниң болгаш эр кижилериниң санының ылгалы чоорту кызырлып турар. Ол ылгал болза коллуунда-ла эрткен дайынының үржүктары болур.

Улус ажыл-агыйында хөй кижилериниң ажылдап турарынче ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң начальниги улуг кичээнгейни салган. Чизениң түңнелдери планнакчы организацияларга чурттун күш-ажылчы курлавырларын эки болгаш дээштиг ажыглаарын организастап чорударынга дузалаар.

Чурттакчы чоннуң эр-хереэжениниң, назыының, национальның, дылының, эртем деннелиниң, өг-бүлелиниң, өг-бүлелериниң хемчээлиниң болгаш өске-даа көргүзүүлериниң талазы-биле девискээр аайы-биле хуваалдазының дугайында чизениң делгеренгей сан-түңнерин ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң саналга төвүнүң ажылдап кылган программазын ёзугаар ажылдап кылып турар деп, түңнелинде Л. М. Володарский демеглээн.

(СЭТА).

ЧАЗАКТЫҢ БЕДИК ШАҢНАЛЫ-БИЛЕ

1978 чылда тарааны болгаш чер ажылынын өске-даа продуктуларын бүдүреринге болгаш күрүнеге садарынга чедип алган улуг чедишкиннери дээш база күш-ажылчы шылгарангай чоруктун бедик үлегери дээш **шаңнаары болза:**

ТЫВА АССР-ДЕН КҮШ-АЖЫЛДЫҢ КЫЗЫЛ ТУК ОРДЕН-БИЛЕ

Шыдыраа Манчынович **Хомушку**—Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң суггатчызы.

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЭ» ОРДЕН-БИЛЕ

Алексей Васильевич **Гальцов**—Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозунуң механизатору.

Казак Чамзырынович **Натпит-оол**—Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» совхозунуң звеночузу.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Александр Монгушевич **Ламажап**—Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң трактористи.

Дыртый-оол Буянзакович **Ондар**—Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң трактористи.

Угуй-оол Агар-оолович **Ооржак**—Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» совхозунуң бригадири.

Николай Владимирович **Формов**—Бии-Хем районнуң «Хадың» совхозунуң трактористи.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭРЕС-МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Дадар-оол Сайыл-Белекович **Арапчор**—Тес-Хем районнуң «Тес-Хем» совхозунуң звеночузу.

Александр Чоодарович **Бюрбю**—Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң механизатору.

Владимир Белекович **Оюн**—Таңды районнуң «Коммунизмнин керели» совхозунуң механизатору.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Екатерина Васильевна **Казарезова**—Таңды районнуң «Революцияның чалбыжы» совхозунуң звеночузу.

Арбын-оол Ак-оолович **Кол**—Тожу районнуң «Тоора-Хем» совхозунуң бригадири.

Георгий Викторович **Новиков**—Каа-Хем районнуң СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозунуң механизатору.

Конгар-оол Дагбаевич **Саая**—Монгун-Тайга районнуң «Малчын» совхозунуң бригадири.

Кыргыс Кончукович **Чигжит**—Эрзин районнуң «Нарын» совхозунуң трактористи.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1979 чылдың апрель 12.

«ШЫНГА» ЧАГААЛАР

Кожам дугайында

БУЯННЫГ ИЖИ

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан фермазы Улуг-Хем районда эки ажылдыг коллективтериниң бирээзи. Партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алгаш, ам-даа быжыы-биле тутпушаан турар. Фермада ончээрби чылда ажылдап келген дуржулгалыг саанчылар, кадарчылар бар. Оларның аразында Долчаңмаа Кыргысовна Бадынам—хоочун мурнакчы саанчыларның бирээзи. Ол Арысканга колхоз тургустунары-биле кады чажыңдан эгелээш, анаа чурттап хөй-иниттиниң ажылынга үлүүн киирген. Долчаңмаа Кыргысовна бодунун дөрт уругларын өстүрүп алыр дээш база амыр эвес бергелерни эртип келген. Баштай аразы өлген соонда өскүс калган ийи дуңмаларын азырап, оларның өөренип алырынга дузалажып, бут кырынга тургускаш, боду бир кижи-биле өг-бүле тудуп алган. Ол туруш чок кижи болган. Бажы-биле чоруп-чоруп келгеш, бир-ле черже көжер деп каар. Долчаңмаа бодунуң өскен төрээн черинден, кады ажылдап турар эш-өөрүнден өскээр чорбаан. Эң сөөлүнде ол толаанчы дөрт уругларын каапкаш, бажыбиле чиде берген. Күш-ажылга ынак, бергелерге торулбас не бодунун уругларын азырап өстүрүп алган. Улуг оглу шеригде, оон бичедери 3, 6, 7 класстарда багай эвес өөренип турарлар.

Фермага Долчаңмаа 1962 чылдан эгелеп саанчылап эгелээн. Баштай ол ажылга чаңчыгын чадап, каапкаш чоруй баргы дег бергелерге таваржып турган. Хоочун саанчылар Татьяна Саржыт-оол, Сиринмаа Бойбу, Шивит-Дамба Тоорук, Хаяллай Чаш олар-биле кады ажылдап, эш-өөрүнүң арга-дуржулгазын өөренип ажылдаары, мергежилер кижиниң бодундан хамааржыр деп чүвени билип апкан. Саанчы кижиниң күш-ажылынын чедишкини оон саап турар инектерин шын ажаап, оларга сеткилинден ынак болурундан база улуг хамаарылгалыг болур дээрзин ол чугаалап турар.

Саанчы 1978 чылда бир инектен 2000 килограмм сүт саар хүлээлгезин 2306 кылдыр күүсеткеш, районда бирги черже үнген. Ол 1979 чылда бир инекке онааштыр 2400 килограмм сүт саар деп социалистиг хүлээлгеня алган ажылдап турар.

Бирги кварталдың планын ол ажыр күүсеткен.

Долчаңмаа Кыргысовна чүгле мурнакчы саанчы эвес, идепкейлиг хөй-иниттичи, четпестерни өдип алырынга киржип, үнелиг саналдарын берип келген. Фермада саанчылар, кадарчыларның хөй кезии 50 ажыг харлыг апаргылаан, оларны аныяктар-биле солуп, оларны ол ажылга мергежидип алырының дугайында хөй саналдарны Долчаңмаа Кыргысовна чугаалап келген. Оон-биле кады эрги кажааларны солуп, амгы үениң механизастатынган кажааларын тургузуп алыр дугайында айтырыгны кедүрүп турар.

Мурнакчы саанчы Д. К. Бадынамның күш-ажылын чазак бедин-биле үнелээш, ону Күш-ажылчы Алдар орденнин үшкү чергези-биле шаннаан. Ол улуг шанналга сорук кирген саанчы бодунга алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседир дээш хөй-аттыг, улуг күженнишкиниг ажылдап турар.

М. ДӨҢГҮР-ООЛ.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың транспорт цехинде чолаачы П. Д. Краснов бо беш чылдың эгезинден бээр шудургу ажылдап келген. Беш чылдың эрткен үезинде ол 700 муң тонна даг массазын өөрткен.

Иван Данилович кызымак күш-ажылы-биле коллективтиң хүндүткелин чедип алган.

ЧУРУКТА: чолаачы П. Д. Краснов.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Беш чылдың кижилери

УЛУГ ТАЙГАНЫҢ БААРЫНДА

Чадаана хоорайга чеде бергеш Кызыл-Тайга уунче көөрге, ол кайы оранчоктанна өндүр-чаагай өстүп турар болдур ийин. Кижи бир-бир бодап келирге, оон сүвүр-сүвүр бизек баштары чингир көк дээрде барып баганаланы берген турган ышкаш. Оон кадыр-берт кашпалдарында, мээстеринде «Сүт-Хөл» совхозтуң хойжулары, ошку кадарчылары, сарлыкчылары, чылгычылары ажылдап, чаагай үулени бүдүрүп чоруурлар.

Оларның бирээзи бо-дур, кайсы-даа бол, таныжа каапчаалынар.

Улуг кадыр мээстиң баарында оргулаашта бажыңдан арны хүнге, хат-салгынга додуккан кижи үнүп келгеш, бисти чазык-чаагай уткааш, бажыңынче чалады. Чугаакыр, эвлек сеткилдиг малчын—Доос Насыткыевна Монгуш-биле каш сос солчуп чоруй, кажавда, өдекте сигеп, холуксаалыг чемпер чигеп анай, хураганнарда-ла бардывыс. Олар хур, семисшыырак кыш ашкан болгаш бистен хоюп, дешкилежип, өрү-куду халчып турлар.

Удатпаанда инчеек чүүктээн хойжувус боду база бо келди. Чаа төрүттүнген хураганнарның улуг-шыыраа-даа хөлчок.

— Хойжулар хүр-ле кыштады ыйнаан але?—деп, шүлүктү Ю. Кюнзегеш четтикпейн айтырды.

— Ажылга чымыш турбайн канчаар, ынчалза-даа бергедээн чүвевис чок ийин—дээш, Сертен-оол Делгерович эрестиг хүргүл карактарының оттут шолбаны кыптыга берген хүлүмзүрүп тур.

Хойжу С. Монгуш 45 тонна көк сигенни кезии белеткээш, хамыкты мурнай кыштаанда сөөртүп чедирип алган дээрзин күскээр чайын дыцнаан кижи мен. Ам ону херек кырында көрүп, бүзүреп, мөгадап тур мен. Оон сигенни ам-даа инек фермазында улуг сараат-ла. хереглелге чедер болгаш артар хире.

Малчыннар-биле мага хандыр чугаалаштывыс. Тыва уксаалыг хой кадарын турар улус болду. Хураганнарны чылдыг-на онча-менди камгалап ап турар. Ынчангаш хойжу чазактың бедик хавыяазы—«Хүндүлелдиг Демдээ» орден-биле шаннаткан.

Хоочун хойжунуң чаңгысла хомудалы мындыг болду:

— Өскен-төрээн оран-чурттумну, хогжүп орар совхозумну-даа бактавас мен. Удуртур-баштаар даргаларгада мал ажылының тускай эртемнилериниге-даа чугаалап, негеп келдим. Бистиң бо турар черивис хой малга черле таарышпас, кадыр-берт, холахараган хөй үнген, даа-сөөскен база хой. Дуу хойларны көрүңер даан, кандыг-дыр!?

Шыцап-ла, одекче кирип орган хойларны көргеш, кайгап кагдывыс. Оларның шуптузунуң сиртериниде эвчектер чопап каан ышкаш болду. Хөөкүйлериниң өөнин, колдуунуң дуктерин хараганнар чула тыртып каапкан. Хойжу кижиге ол кайы хире хомуданчыгыл, күрүнеге ол кайы хире каража-дыр!

Малчынның кыштаа—Улут-Өдекке хой орнунга өскүвү чүге кыштадып болбазыл? Сертен-оол Делгеровичнин үргүлчү дувүредип чоруур айтырыг бо. Шынап-ла, бо айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээриниң үеэн келбээн бе?

«...Хамык малым, маңаа өстү».

Тыва АССР-нин Дээди Совединин депутаты Оюмаа Саныковна Ондар чазык-чаагай бүдүштүт-даа, эрес-шоваа ажылгыр-даа. Оларның кыштаа Көк-Чарык деп черде. Кыштагның артын-иштин кадыр-берт кожагарлар хүрээлеп алган, ынчангаш хүн бедик турда-ла хөлегелей бээр.

О. Ондарның аалынга келириниске, оон ашаа Дажы Доржуевич, алыс баштак кижи болгаш, кожамыктай кагылады:

Кадыр-ла дээш, кашпал-ла дээш
Хайыралыг черин канчаар.
Хамык малым маңаа өстү,
Каража-даа үндүрбедим.

— Чечен чогаалга ынаам кончуг. Хой кадарын чорааш, кылын-кылын номнарны саадатпайн тоңдур номчуп, шүлүктерни-даа шээжилеп алгылаар кижи мен—деп, хойжу улаштыр чугаалаашы. Юрий Шойдакович Кюнзегештиң шүлүктериниңен чамдык одурутларны номчуду:

Дугай дурту чинге хемим
Дуруаалыг унуп дургаар,
Туман, чазс бооп хуулуп алгаш,
Дургаар көжүп чоруксаар мен.

— Тожу кижиниң сос-домаа ымдан артык чечен болур чүве-дир ийин моонар—деп, ол баштактанды.

— Тожу-даа чурттуг болза, бистин бо Сүт-Хөл күдээзи мышкажыгай—дээш, Оюмаа Саныковна чаза каттырыш кагды.

— Силер ам хоочун хойжу улус-тур силер. Дажы Доржуевичиниң хөрээнде Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени безин чайнап чор. Ажылынар дугайында чүүү чугаалап болур силер?— деп айтырарыыска:

— Чалгаа кижи хой соондан черле бараалгап шыдавас. Хүлээнген ажылынга харыысалгалыг малчынның ал-ла сагыжы дүне-даа, хүндүс-даа ажааган-кадарган малында орар болгай. Чамдык ийи-чаңгыс хойжулар бар-дыр үргүлү суурлаар, ол чорааш, ажыл-хөрээн-даа чогутканда чок, арагалап турун бээр. Оларны кандыг харыысалгалыг кижилер дээрил!

— Мал ооллаашкынының үезинде чаш хураганнар өлүшк, соокка алзып, аарый бербезин, хураган бүрүзүн ылап тоттур эмзин дээш хынамчалыг хайгаарап көөр, ол база харыысалга-дыр—деп, хойжунуң кадайы немеп кагды.

Шынап-ла, мындыг кызымакай хойжулар эки көргүзүглерин чедип ап чорбайн канчаар. Олар соолгу каш чылдарда төрүүр 100 хойга онааштыр 100-тен 105 чедир хураганнарны менди камгалап ап келген. Бо чылын база-ла алган хүлээлгелерин чедишкиниг күүседип турарлар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ОРГАНИЗАСТАП БОЛГУ ДЕГ

Чамдык аарыглар ижер, чиир чемнерни таарыштырарындан база дыка хамааржыр. Ылаңгыя хан базыышкыны улгатканда ийикпе ижин-шөйүнду аарыгларының чамдык хевирлеринге, хан четпестәнде, кестирин әмнеткенде дустуг, үстүг чемнерни чиир-чивезин ногаа, фрукт, сүт аймаандан кылган болгаш өске-даа чемнерни чиирин әмчилер сүмелээр боор-дур.

Садыгларга фрукт, ногаа аймаа ховар кирер, сүт болгаш оон кылган творог, кефир, сметананы хөй үешакты чарыгдап, әлчег маңап турган садып алыр. Чамдыкта шак-шагы-биле әлчегге турларда четпейн-даа баар, а бир чамдыкта ол-ла сүттен кылган чемнер садыгларга кирбейн-даа баргылаар-дыр. Мынчангаш диәта сагыыр ужурлуг аарыг кижилерге таваржыр аъш-чемни садып, таарыштырып алыры дыка берге.

Улуг хоорайларда столоваяларда диәта столдарын аңгылаан, аъш-чемни таарыштыр кылып турары черле таарымчалыг. Чадаана хоорайда, Чөөн-Хемчик районунуң чурттакчылыг өске-даа черлериниде чурттап турар диәта сагыыр аарыг кижилер әлүүн хөй бис.

Бышкы болгаш часкы үеларде садыгларга фрукт аймаанын үргүлчүнүң турбазы билдингир. Эмчи шынзылгазын барымдаалап, диәта сагыыр чогуур аарыг кижилерге аъш-чемни садарын район бүрүзүнге организастаза деп саналдыг мен.

И. ДОРЖУ,
Хөндергей суурда пенсионер.

МУРНАКЧЫ

Самагалдай суурнуң столоваязынга кирген кижи амданныг чемниң дээжизин чиггеш үнери чугаажок. Ону белеткеп турар хөй санныг поварларның эң дуржулгалыы, эң хүндүткелдии Сара Антоновна Саян дижир.

Сара Антоновна ниитиниң чемненилге черинге ажылдаа-ла чазрби чыл чоокшулап орар. Бо үениң дургузунда ол хөй-ле кижини амданныг чем-биле чемгерген, хөй-ле кижини ол буянныг мергежилге өөреткен. С. Саянның удуртулгазы-биле ажылдап эгелээн чамдык кыстар ам Самагалдай райпозунуң мурнакчылары апаргылаан.

Социалистиг чарыш бистиң республиканың адыр бүрүзүнде малбарган. Самагалдай столоваязының ажылдакчылары база аразында чарыштыг. Бо чылдың бирги кварталының түннели-биле С. А. Саян чемпион атты чаалап алган.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: мурнакчы повар Сара Саян.

Авторнуң фотозу.

ӨӨРЕНИП АЛДЫМ

1970 чылга чедир ногаа өстүрер талазы-биле кандыг-даа билиим чок турган. Ол чылын бистиң амгы совхоз ынчаарда колхоз турган болгаш ногаа олуртур звенону тургусаан. Хөй-даа эвес дөрт кижи турган бис. Бистиң звеновустуң составы үш орус кадай, дөрт дугаары мен турдум. Баштайгы чылдан эгелээш-ле эки дужүттү ап эгелээн бис.

Огород олуртур талазыбиле мээң билиим шору апарган. Чылдың-на огородту олурткаш, ону өстүрөринге тыва эш-өөрүмнү өөредип чоруур мен. Мээң уругларым беш кижи, олар ногаа аймаанга кончуг ынактар.

Ногаа болгаш картофель аймаа үүгле ажыктыг чем үүүлү эвес, бодунуң составында витаминниг эм, чем болур деп солуннарда бижип, радиода чугаалап турар болгай. Бистиң Ильинка суурнуң ногаа тарып өстүрер чери хемден база кудуктан элээн ырак турза-даа бистиң совхозтуң ажылчыннары ногаа олуртурун үргүлчүлеп турарлар. Оон иштинде тыва хөрээженнер ногаа олуртурунга хандыкшааны өөрүнчүг.

С. ОЮН.
Каа-Хем район.

«Э К И И, ТАҢНЫЫЛ!»

Машинамны ырак орукче чоруур бетинде кошкаан өөриилдерин дыңзыдып, септеп алыр дээш, гараж хериминиң ажиинде бичии бажыңга кирип келдим. Таңныыл ашак мени таныыр болгаш, идегээри кончуг чүве. Элээн чугаалажып олур бис. Кижим шагынче көргеш, арай далашкан шинчилиг айтырып:

— Бегун кайнаар баар сен?

— Чүве чорбас мен, акым. Бичии септелге кылыр мен.

—Мыя бо садыгны дуъште хаар үеэи чоокшулап каап-тир керем. Хлеб, таакпы садып алаа дээн кижи мен, мээң орнумга, бичe када маңаа олуруп көөр сен бе, дуңмам?—деп, ашак дилей-дир.

— Барынар акым, улус киирбейн өлүргай-ла мен.

— Машина келзе, эрттирилгезин ап алыр сен.

— Билир мен, акым.

Ам чолаачы эвес, кезек када таңныыл хүлээлгезинде олуруптум. Даажын дыңнаарымга, даштын эжик ындында улус келди ышкаш, сымыранчыр-даа. Оон хаалганы соктады.

— Чаа, кириңер!

— Болур ирги бе? — дээш, кирип келзе-ле чазрби хар иштинде хире ийи уруг. Дөмейлештир кеттинипкен, эриннери кызылкызыл, карактарының адаа көк-көк. Бир көөрге, клоун дээр артистер-даа сагышка кирер.

— Николай дээр чолаачы бегун кайнаар баржык ирги, билир боор сен?

— Николайлар мында эримежок улус, фамилиялы кайызы ирги?

— Улуг чүк машинаында кижи аан— дээш, уругларын бирээзи мээң тургузуп каан машинамче көргеш:— Машиналы дее ол-дур. Септеп тур боор, чебараалам — дишкеш, девиржээн аъттар ышкаш, кирип бар чыдыр.

— Ойт, кайнаар баарыңар ол, эрттирилге чокка ынаар кирип болбас, херим иштинде улус чок-тур, чепшээредиен эккелиңер —дидим. Тура дүштүлер.

— Кымдан чепшээредир чувел, оол?

— Таңныылдан.

— Таңныылыңар кайдал?

— Мен-не мен. Кижилерим менче көргеш, аразында иткилешкеш, кара баары каткыже каттырышты:

— Канчап ажыл тыпаан күжүр боор сен, мындыг аныяк кижи канчап таңныылдаар боор, оон орнунга алган кадайыңа азырадып олурганы дээредир.

— Силер чүү кылып, кайда ажылдап турар силер?—деп айтырдым.

— Эмчилер-дир бис, таңныыл.

— Эмчилер-даа болза, эрттирбес мен. Таңныылдаа болза ажыл-дыр.

— Буу-хайт, ажынчаанны аныяк таңныыл! Че, чоруулунар, эш—дээш үне бердилер.

Машинамны кылып алгаш, бажынымга чедип кээримге, кадайым хлебтен садып эккел деп, ыглаан оглун аргалавышаан, айбылады. Магазин чанынга машинам тургускаш базыптым. Кирер эжик чанында демги «эмчилерим» бо турлар. Карактары өлө-өлө, баштарының дуктери селбергилей бергилээн. Мени көрүп каан чанымга четкилеп келгеш:

— Э-экии, а-ныяк таңтаныыл! — деп дыддары долгажы бергилээн болду.

— Экии, магазин таңныылдары — деп кагдым.

Сөөлүнде дыңнаарымга демги «эмчилерим» магазин чанындан ыравас «таңныылдар» бооп-тур.

А. ХОВАН-ООЛ.

ХҮНДҮЛЭЭЧЕЛ БОЛУРУ ЧУГУЛА

«Шыныың» номчукчулары А. Монгуштуң «Мээң саналым» деп үүлүн номчааны чугаажок боор. Авторнуң саналын өске эш-өөрлериниң деткип турарынга дугайты каттыжар мен. Хөй-иниттиниң черлеринге, магазиннерге, чемненир черлерге болгаш эмчиге кирерде хөй-иниттиниң чурумун сагып, әлчег маңаары — хамааты бүрүзүнүн хүлээлгези. Ынчалза-даа депутаттарны, Ада-чурттуң даймынының киржикчилерин, донорларны хүндүлеп көөрү база чугула. Херек кырында хүндүлүг кижилерни көрүп тура-ла, оларга орук чайлап бээр улуу, олар ынаар әлчээн маңап тургайлар аан кылдыр бодаар четпес чанчылывыс ам-даа бар-дыр.

Мен бодаарымга, улуг ааныг кижилер, күш-ажылдың хоочуннары, депутаттар, донорлар, инвалидтер ниити әлчег маңавас, бистер оларны хүндүлеп көөр ужурлуг бис.

Бистиң бир сагывайн турар багай чанчылывыс бар. Таакпыны болгаш араганы әлчег маңатпайн садыглаар чорук канчап-даа шын эвес. «Чүгле таакпы алыр кижи ышкажыл, эрттиритиңер» дижир чоруувус база бар. Оон ынай арага садып алыр дээш чүткээн кижилерни: «Бо алеңнаан эзирик кижиден дүрген чарлып алыылы» дишкеш, оларга орук чайлап берип турарывыс канчап-даа таарышпас чүүл болур.

Кижилериниң боттарының таныш-көрүш улуузун дамчыштыр кандыг-даа бараанны әлчег маңавайн, садып алырынга чоокшулай берген таныштарын дамчыштыр чагыг кылып бараанны саттырып алыр чоруу—ол дээрге, ниитиниң корум-чурумун үреэни деп саанаар болза чогуур деп бодаар мен.

Б. САТ.
Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң дунаалакчызы.

Чүс харлаан

КЫРГАННЫҢ ЧУГААЗЫ

Ак-Довурак хоорайының улуг пазылыг хамаатызы Д. М. Салчак 100 харлаан. Бай-Тайга районуң Алдыы-Ажыг деп черге 1879 чылдың апрель 14-те Доокур Мергенович төрүттүнген. Ол ам хеймер оглу Оолак Салчактың бажынында чурттап олурар. Бо хоочун өгбениң солун чугаазын база катап дыцнаар дээш хостуг шагымда анаа чеде бердим.

Доокур ирей чугаазын мынчаар эгеледи:

— Чүс чыл дургузунда чурттап деп чүве, ана бир талыгыр чүве-дир ийин. Бо үениң иштинде Тывага төрөөнүп үш эрги-лдеваа көрүп чор мен. Тодаргайларга, феодалдыг арге-чагырга, араттың революстут эрге-чагыргазы, Совет Тывының амгы үеэи. Чүс чыл дургузунда мээң чурттаалгамга качыгдал-түргедилер база өөрүшкү-маңнай дээш үүү турбады дээр силер.

Эр болуп кел сал-ла. Монгун-Тайгага Калга-Хелинге чылгычылап эгелеттим. Дыцнаангыр, кижээ болуурумга мындыг болган боор, бай менээ бир аът, хунан шары берген. Хомду дайынче чоруур дей бергенимде, ол малды берген чүве. Үш алыскыдан шериг албаныче мени алганы ол. Танды Урянхайдан Хомду дайынынче чорутканнарның саны хөй турган. Ынча шериги аъткарар, чемгерер дээш Тывадан кодан-кодан чылгыны база үзе сүрүп турган. Бодум дугайты тулчуушкунга киришээн мен, чылгы каларын-ла эрттирдим.

Тывалар Хомду дайынынга дыка эрес, маадырлыын көргүскеннер. Биче күштүг улус боорга, бистиң шериглеривисти мурнады дайынче чыгап кирип турганын өөрүмдөн сөөлүүредир дыцнаан мен. Моол биле Тываның тиилелгези-биле Хомду дайынны доозулган. Кооп-Сөөк чурттуг Хертек Сыпый-оол-биле 1600 баш (дайын үезинде соп чип тоттуумзан) чылгыны улуг хүрээге (амгы Улан-Баторга) ай чыгыы сүрүп барып чедирдивис. Ынчан бисте чылгы сүржүрү-биле моол үш кыс кожуп берген турган. Ол кыстарның эрезин үүү дээр силер, аъттар сыдымнап, эзертен турда, бистерден ыракта артык болганнар.

Беш чыл болганда чуртумче эзп келген мен. Адам-нем мени кижи кылдыр өглеп каан...

Бо чурттаалгам иштинде мындыг таварылганы утпас-тыр мен. Хемчик бажынга бир кызын «Сарыг-думаа» дээр аарыг нептерээн. Халаптыг ол аармгдан улуг, биче кижилер кырлып өлүп турду. Бодум бешин эзи калган 3-4-даа өгүү өрттеткендир мен. Кожаныс хөрээжен үш уруглары-биле бүрүп калганнар. Оларны ажаар кижи чоок нанда чок. Ам канчаар, кешкилерни шарыга шыргалааш чевегге айпарган мен. Кажаа шыргадан оларны дужүрүп турумда, уругларның бирээзи чок, аттынып калган болган. Шарыны чедип алган чораан болгаш эскербээнам ол ыйнаан. Ианм-биле баргаш демги бичии кижини оруктан тыпкаш, аваының чанынга барыш салган-дыр мен. Ол үеде эмчи, медицина деп чүве бар эвес, ол кыргыштыг думаадан авам, ачам кайызы-даа калганнар.

Тывага кувискаал үүүн эгелээнде кижи ортузу четкелек, уруг-дарыглыг, аскымга ой малдыг мен. Оон кадында аннап, дишпеп олча-ажык база тып чордум.

Араттың нам, чазаа доктааган соонда арбан, суму ажылы-даа кылып чордум. Амгы бо Барыын-Хемчикке келгеш, баштайгы бажың-балгатты (ол 1930 чылдар үеэи) тудуштум-даа. Оон соонда Кызыл-Мажалыкка шагдаалап, кара-бажың-даа даргалап турдум. Ол үеде кем-херек үүлгедирлер-даа чок, ийи-чаңгыс төлеп чоктар мал-маган оорлаан дей шаннаткан турар. Арага ижип, аас-дыл кылган кижилер колдуунда-ла дыцналбас чүве болгай.

Ол черге үр болбайн, Бай-Тайгамче көже берген бис. Орта кезек мурнакчы араттар-биле МЧАЭ-ге кирип, ниитиниң ажылын кылчып, ону түр даргалап-даа чордум. Мурнунда моол бижикти билир болгаш тыва бижикке база шору апарган мен. Сөөлүүреди Бай-Тайганың Хөл сумузун даргалап турдум. Барык 80 харга чедир ажыл кылып келдим. Оон өөлгу чылдарында 8 удаа Абакан хоорайга мал сүрүп чедириштим.

Мынча назын дургузунда лама, хамга хүрумнедип-даа көрбээн, чаа шагның магалыг эмчи-домчузуунга аарбаан болгаш, амдыызында барбаан кижи-дир мен. Элээн улгадып, эр болуп келгеш араганы ижиттер апарзымза-даа, бо назы иштинде ону башка үндүр эзиртир ижип көрбээн мен. Чамдык улусту көөрге думаачараазын уштундур ижип алган, ушкаптурган чоруур-дур.

Бо хүннерде 100 харлап турарым бо. Хеймер оглумнуң бо чырык делгем, чылыг бажыңында чурттап ор мен. Магалыг чаагай амгы үе-шагны көргеш ам-даа бир 100 чылда чурттазымза кылдыр бодаардыр мен—деп, ол сөзүн доосту.

Шынап-ла Доокур Мергенович буянныг кижи. Ол ийи кыстыг, үш оолдуг. Оон улуг уруу Көк Салчак — республиканың баштайгы медицина ажылдакчыларының бирээзи чораан. Улуг оглу Доржу Салчак Тываның кедээ ажыл-агыйының хоочуну, баштайгы агрономнарының бирээзи, амгы үеде пенсионер. Ортун оглу Очур-оол Салчак Каа-Хем районда мурнакчы малчын. Оон оолдары коммунистер.

Д. ОДАН-ООЛ.
Ак-Довурак хоорай.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

МЕРГЕЖИЛДИГ КАДРЛАРНЫ БЕЛЕТКЭЭР

«Мергежилдиг кадрларны белеткээрин улам экижидериниң болгаш оларны тудутта быжыглаарының хемчегериниң дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле сорулгалар дугайында» доктаалды СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

Тудутжулар коллективтерин тургузар, мергежилдиг ажылчыннарны белеткээр талазы-биле соолгу чылдарда чамдык ажылдар кылдынганы, профессионал-техниктиг училищелерге, тудуг организацияларының өредилге комбинаттарынга болгаш будүрүлгелерге онгу беш чылдың ушкү чылында 9 муң ажыг тудутжуларны белеткээнин ол доктаалда демдеглээн. Ажылчыннарның күш-ажылын өрү[illegible]ластаарын болгаш оларн[illegible] амыдырал хандырылга[illegible] улам экижидери-биле [illegible]ык хемчегларни боттанды[illegible].

Оон-б[illegible] чергелештир, бедик мергежилдиг кадрларны белеткээр, оларны ажылга быжыглаар талазы-биле тудуг организацияларының удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, профессионал-техниктиг өредилге талазы-биле эргеледиң ажылы ам-даа кошкан, кадрларны профтехучилищелерде белеткен турарының шынары амгы үениң негелдезинге четпейн турар. Профтехучилищелернин болгаш өредилге комбинаттарының четкизи оожум хөгжүп, оларның чамдык доозукчуларының билин чавыс боор турар. Өредилге-н[illegible]жизидилгелиг ажылды экижидер, өредилге биле будүрүлгенің аразында харылзааны быжыглаар талазы-биле профтехучилищелерниң удуртукчуларындан чогаар негелдеп профессионал-техниктиг өредилге талазы-биле эргелел кошкаткан.

4 болгаш 6 дугаарлыг профтехучилищелериң баазалары— «Тыва тудуг» болгаш «Тыва көдээ тудуг» трестериниң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары ол училищелериң өредилге баазазын сайзырадырыынче, техниктиг херекселдер-биле, көргүзүг материалдары болгаш амгы үениң чаа дериг-херекселдери-биле хандырарынче кичээнгейни кошкаткан. Сургуулдарның будүрүлге практиказын эртип турар үезинде, профтехучилище доосканнарга чурттаарынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны турузарынче, дагдыныышкын шимчээшкинин хөгжүдүнче кичээнгейниң кошкаандан оларны будүрүлгеге быжыглаарының айтырымында четпестер хөй.

Тудуг организацияларының хөй кезиндe тудугжу кадрларны белеткээр болгаш оларның мергежилин бедидер, күш-ажылчы коллективтерин тургузар талазы-биле ажыл кудуму деңнелде. Ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруу, ажыл шагының чидарын хөй. «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг», «Шагонартажстрой» трестериң салбырлары, «Кызылдаатудуг» эргелел, «Абаканэнергопромстрой» эргелелдиң мехколонналары бо чылын кадрлар-биле чедир хандырымаан. Өредилге комбинаттарынга кадрлар белеткээринче тудуг организацияларының удуртукчулары кичээнгейни кошкаткан.

СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын хүлээп ап, ону ажылга удуртулга болдурбушаан, тудугларны мергежилдиг кадрлар-биле доктаамал хандырарының хемчегларни алырын болгаш оларны тудуг организацияларынга быжыглаарын СЭКП Кызыл хооркомунга болгаш партия райкомнарынга «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдиң, «Тыва кобальт» комбинаттың, «Тыва тудуг» трестиң парткомнарынга, хоорайкүүскомнарга, тудуг болгаш үлетпүр тудуг материалдарының ажылдакчыларының профэвилел обкомунга, партия, профэвилел болгаш комсомол эге организацияларынга, тудуг болгаш монтаж организацияларының удуртукчуларынга дааскан. Ол сорулга-биле, кадрларны белеткээрниң системазын сайзырангайжыдары, күш-ажылдың мурнакчы арганарын, бригада арганын болгаш күш-ажылдың будүрүкчүүнүн бедидеринге, тудуг-монтаж ажылдарының шынарын экижидеринге, капитал тудугның планнарын күүседиринге идиг бөр ажыл төлевириниң чаа хевирлерин ажыглаары чугула.

Профтехучилищелериң сургуулдарын өредириндe болгаш кижизидериндe, республиканың тудуг организацияларынга мергежилдиг аныяк ажылчыннарны белеткээринде бар четпестерни чайладырын, тудуг организациялары-биле кады 4, 6 дугаарлыг профтехучилищелерге 1979—1980 чылдарда мергежилдиг, 980-ден эвээш эвес шеверленчилерни, дашчыларны, облицовка кылыр штукатурларны, газоэлектрокандакчыларны, слесарьларны, сантехниктерни, бызаңчыларны, өске-даа мергежилдиг ажылчыннарын белеткээрин хандырарын профессионал-техниктиг өредилге талазы-биле эргелеге дааскан. Мергежилдиг ажылчыннарны белеткээри-биле 1970—1980 чылдарда Элегес-Аксы, Эрзин суурларга профтехучилищелериң филиалын ажыдар.

Өредилге программазында көрүнгенин өзүгаар профтехучилищелериң сургуулдарын будүрүлге практиказының үезинде төлевирлиг ажылга ажылдадырын, оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузарын, мергежилдиг ажылчыннарның аразындан дуржулгалыларны оларга дагдыныкчылар кылдыр быжыглаарын тудуг трестерине, эргелелдерге ол доктаалда дааскан.

«Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» трестерге, 14 дугаарлыг механизация эргелелиге, «Востоксантехмонтаж» трестиң Кызылда мехколонназынга, тускайжыттынган № 624 мехколоннага баазазында профтехучилищелерни эргежок чугула дериг-херекселдер болгаш механизмнер-биле хандырарын дааскан.

1979—1980 чылдарда тудугжу болгаш монтажник мергежилдиг 6465 ажылчыны белеткээрин, 5145 тудугжунуң мергежилин будүрүлгеге бедидерин «Тыва тудуг», «Тыва сентелге тудуг», «Тыва суг тудуг» трестерге, «Тыва совхоз-тудуг» каттышкынынга, Тыва автоорук эргелелге болгаш өске-даа тудуг-монтаж организацияларынга ол доктаал-биле дааскан.

Бригадирлерни белеткээринің, оларның мергежилин бедидериниң доктаамал курсторын организастаарын, өредилге комбинаттарынга болгаш пунктуларга ажылчыннарны өредириндe эки ажылдыг бригадирлерни, күш-ажылдың хоочуннарын, алдарлыг тудугжуларын, бедик мергежилдиг инженер-специалистерни кириштирерин тудуг трестериңе дааскан.

Кадрларны тудуг трестерине болгаш эргелелдерине быжыглаары-биле тудуг-монтаж организацияларының болгаш тудуг индустриязының будүрүлгелериниң ажылчыннары ажылга кирорге, оларны общежитие-биле, а өглевип алганда болгаш ол-ла тудуг организациязына 2—3 чылда үзүктелиишкин чок ажылдаанда — чазагайжыды тутунган бажын-биле хандырар талазы-биле тудуг трестери, эргелелдер боттарының чурттаргa фондузун турузары эргежок чугула. Ажылгалга кирген бажыннардан тудуг организацияларына квартира бөөрин Кызыл хооркүүскомга болгаш райүүскомнарга чамдык таварылгаларда чөпшээрээн. Тудуг-монтаж организацияларына 3 чыл чедир ажылдаары-биле керээ чарган, шеригден халашкан дайынчыларга ажылга кирип, баштытып алыры-биле 500 рубльди шаңнал фондузунуң акшазындан тускайлап бөөрин тудуг-монтаж организацияларының удуртукчуларына СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы хүлээткен.

Социалистиг чаршыны улам кадбартырыр, оон улам дээштиин хандырар, чаршыче бүгү коллективтерин, бүгү тудугжуларны хаара тударын СЭКП Кызыл хооркомунга болгаш райкомнарынга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелдиң, «Тыва кобальт» комбинаттың, «Тыва тудуг» трестиң парткомнарынга СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели доктаалы-биле хүлээткен.

БИСТИҢ КЫЙГЫРЫЫВЫС—ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМ

Аныяктарның эп-сеткил каттыштырылгазының бүгү-делегей хүнүнүң будуунда ПМА-ның корреспондентизи В. Егоров ССРЭ-ниң аныяктар организацияларының комитединиң даргазы Геннадий Янаевтен интервью алган.

— Интернационализм — социалистиг чурттаалганың овурхевириниң кезээде чардымас кезии болуп келген болгаш артар-даа. Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында—хамааты дайынның, аш-чуттуң берге чылдарында Россияның аныяктары даштыкы чурттарның аныяктар организацияларынга дуза көргүзери-биле акша-хөрөнгө чыыр камшаныны чорудуп турган—деп, Геннадий Янаев чугаалаан.

Өске чурттарның улустары-биле наймарлды, кады ажылдажылганы хөгжүдери, бүгү-ниити тайбыңны деткиири болгаш быжыглаары конституссчу принципиис болур. Совет аныяктарның улустар аразынга ажыл-чорудулгазының үндезини ол.

Ол ажыл-чорудулганың улуг хемчээлдиин көргүзери-биле наш сандан алап көрейн. ВЛКСМ Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Аныяктар организацияларының комитеди 130 чурттуң 1350 янзы-бүрү аныяктар эвилелдери, каттыжышкынныры-биле харылзажып турар. Үүгле соолгу дөрт чылда муң хире даштыкы чурттарның аныяктар делегациязы ССРЭ-ге чораан. Совет оолдарның болгаш кыстарның ол хире делегациязы даштыкы чурттарга барган. Чурттар аразынга кады ажылдажылганың массалыг болгаш таарымчалыг хевири туризм болу берген. ССРЭ-ниң «Спутник» деп делегей аныяктарының туризминиң бюрозу бүгү диптеринин 80 чуртунда 500 контрагентизи бар.

Делегейниң демократтыг аныяктарының эп-не авторитеттиг болгаш массалыг улустар аразының организациялары—Демократтыг аныяктарның бүгү-делегей федерациязы болгаш Студентилерниң бүгү-делегей эвилелиниң ажыл-чорудулгазында совет аныяктар идепкейлиг киржип турар.

Бистиң чуртувустуң оолдары болгаш кыстары социалистиг чурттарда чажыттары-биле кады ажылдажылганы доктаамал калбартып турар.

Тайбың, национал хамаарышпас чорук, социал деңшилге дээш демиселде совет аныяктар киржип, Мурвуу Африканың, араб чурттарының улустары болгаш аныяктары, Чилиниң демократтары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының янзы-бүрү хевирлерин ажыглап келген.

Пролетаржы интернационализмниң принциптеринге үндезилээш, капиталистиг чурттарның— аныяктар эвилелдери-биле кады ажылдажылганы хөгжүдүп турар. Францияның, ГФР-ниң, Финляндияның, АҚШ-тың коммунистиг аныяктар эвилелдери-биле ийи таланың найырал неделяларын үргүлүг эрттирери эки чаңчыл болган.

Хөгжүп орар күрүнелериң лешшилгелиг болгаш демократтыг аныяктар организациялары-биле харылзаа быжыгып орар. Соолгу беш чылда Азия, Африка, Латин Америка болгаш Чоокку Чоон чүк чурттарындан 400 ажыг делегация совет аныяктарының аалчызы болуп келгенер. Совет оолдар болгаш кыстар 40 күрүнеңиң экономикаазын болгаш культуразын хөгжүдүрүнге дузалажып, үлетпүр бүдүрүлгелерни, школаларны, эмнелгелерни, оруктарны тудуп турар.

Делегейниң демократтыг аныяктары-биле кады совет оолдар, кыстар делегей байдалын тайбың болгаш кады ажылдажылгага ажыктыг үндезин өскерилгелерни кылыр дээш демиселге үлүүн киирип турар.

Совет аныяктарның организациялары улустар аразынга харылзааларны болгаш кады ажылдажылгаларны калбартып чоруларының эгелекчилери болуп турарлар. Оон чижээнге 1975 чылдың чаңында Москваага эрткен Бүгү-делегейниң кыстарының ужуражылгазын хамаарыштырып болур. Анаа 250 ажыг аныяктар организацияларының төлөөлөри киришкен. «Кезээде хүн чырыы турзун!» деп уругларның бирги бүгү-делегей фестивалынга 103 күрүнеңиң уруглары киришкен.

Уруглар эргелериниң талазы-биле бүгү-делегей конференциязын, аныяк тайбың талалакчыларының бүгү-делегей ужуражылгазын болгаш өске-даа хемчегларни эрттирерин ВЛКСМ-ниң XVIII съездизиниң шиитпирлериндe айыткан. Ону Аныяктарның болгаш студентилериниң Гаванага эрткен XI бүгү-делегей фестивалы деткээн.

— Пролетаржы, социалистиг интернационализм—ол бистиң улуг күүжүвүс—дер, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинде чугаалаан. Ол тукту совет аныяктар кезээде бедин-биле тудар.

(ПМА).

Апрель 24—Аныяктарның эп-сеткил каттыштырылгазының делегей хүнү

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

АВИАТОРЛАР ЧЕР АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА ДУЗАЛААН

ПРАГА. Бо часкы хүннерде Чехословакияның чер ажылдакчылары күжеңишкиниг ажылдан турар.

Ажылга оларның ынанышты дузалакчылары специалистаан «Словайр» компаниязында кирип турар көдээ ажыл-агый ужар чүүлүнүң ужуулукчулары болур.

Чуртта «дүктүг ары» деп шолалаан чехословак бүдүрүлгенің улуг эвес самолёттары амгы үениң көдээ ажылагыйының чарылбас кезээ болу берген. Чыл бүрүзүнде олар 4 миллион гектар черни болбаазырадып турар. Чоокку чылларда ЧССР-ниң көдээ ажыл-агый ужар чүүлүнге совет-польша бүдүрүлгенің «М-15» самолёттары болгаш «ССРЭ-ге кылган» деп маркалыг «МИ-2» вертолёттар немежир. Ол чорук ажылдың хемчээлин 4,6 миллион гектар чедир улгаттырар арганы бөөр.

Ынчалза-даа Чехословакияның бүгү булуңнарындан самолёттарга чагыглар доктаамал өзүп турар. Ындыг болганда «Словайрның» ужудукчулары-биле кады боттарының өңнүктеринге дуза чедирери-биле Совет Эвилелиндeн четкилеп келген ужудукчулар чехословак дээрде база ужудуп турар.

ЭҢ ЭВЗЭШ ЧАРЫГДАЛДАР-БИЛЕ АЖЫКТЫГ КЫЛДЫР

БУДАПЕШТ. Элээн каш чыл бурунгаар Чепельдин металлургтарының бөлгаш машина тудукчуларының «Бригада бүрүзүндeн — чаартыкчы санал» деп кыйгырыы амгы үеде Венгрияда улам-на хөй талалакчыларлыг болу берген. Тудугжулар ол эгелекчи саналды баштай деткээннер. Эрткен чылын олар дөрт муң хире чаартыкчы саналды киргеннер. Оларны будүрүлгеге нептереткени 360 млн. форинт экономиктиг ажыктыг болган болгаш муң-муң квартираларны хуусаа бетинде чурттакчыларга дужаар арганы берген.

Амгы беш чылда тудугжулар 100 хире үлетпүр объектилерин тударын хүлээнгеннер. Ону күүседириңе оларга улуг дузаны чаартыкчыларның шимчээшкини көргүзер. Ол шимчээшкин чурттуң үлетпүр будүрүлгелериндe социалистиг чаршыттың чарылбас кезээ болу берген.

«СРЕБЫРНА» — «КУШ ЭЛЬДОРАДОЗУ»

СОФИЯ. Частың баштайгы меделгекчилерин үткүп, Силистр хоорайның чоогунда «Сребырна» дээр камгалалдыг хөл хөй куштарлыг болу берген. Ыраккы Нилдиң кирген аксындан пеликаннар ужуп чедип келген. Өске куштар база ужуп келген. Нинтизи-биле хөлде 170 хевирниң куштары чурттап турар.

XIX вектың төнчүзүнден эгелээш «Сребырна» орнитологтарның улуг сонуургалын болдурган. Европаның сураглыг эртемденнери болгаш аянчорукчулары ону «куш Эльдорадозу» деп адап, ол хөлдүң дугайын улуг магадал-биле бижип чораннар.

ШИМЧЭЭШКИН АЙЫЫЛ ЧОК БОЛУР

БУХАРЕСТ. Румын найысылалдың архитекторлары кудумчу шимчээшкинин башкарар органнар-биле кады республиканың эн улуг хоорайының оруктарын сайзырангайжыдарының планын ажылдап кылганнар.

Планда чүүн-даа мурнунда эн-не хөй шимчээшкиниг кудумчуларны калбартыры баш удур көрүнген. Оларга шимчээшкинни эвээжедир сорулга-биле, Бухарестин чоогунда хөй санныг хөлдериң эриктериңе калбак оруктарны тудугжулар тудар. Оон ачызында мурнунда Бухарестти тазарып эртип турган транспорт ам ону өөп каптар аргалыг болу бөөр.

Румын найысылалдың эн улуг ийи кудумчулары болур Колентинаның болгаш Штефен Чел Маренин белдиринде чуртта эн улуг ковурунуң тудуу доозур четкен.

(СЭТА).

КАТТЫШКАН ПЛЕНУМ

«Билиг» ниитилелиниң республика болгаш Кызыл хоорай организацияларының баштаар черлериниң каттышкан пленуму Кызылга болуп эрткен. Анаа «Билиг» ниитилелиниң организацияларын организас талазы-биле улам быжыглаар болгаш ниитилелдиң кежигүн документилерин солуурун чорудар талазы-биле республика болгаш хоорай организацияларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Бо айтырыг талазы-биле илеткел кылган «Билиг» ниитилелиниң республика организациязының баштаар чериниң даргазының бирги оралакчызы С. Шуклин болгаш пленумга санал бергеннер СЭКП ТК-ның «Лекция пропагандазының байдалы болгаш ону улам экижидер хемчеглер дугайында» доктаалының соонда ниитилелдериң баштаар черлериниң болгаш эге организацияларының ап чоруткан хемчеглериниң түннелинде лекция пропагандазы элээн идепкейжээнин, ниитилелдиң эге организацияларының элээн быжыкканын болгаш лекторларның составының шынар талазы-биле экижээнин демдеглээннер.

Республикада 279 эге организацияларда 3440 ажыг лекторлар ажылдап турар. Оларның 5 хуузу эртемденнер болгаш дээди өредилге черлериниң башкылары, 30 хуу хирези башкылар. Ниитилел кежигүннеринде специалистерниң саны көвүдээн. Чамдык үүрмек эге организацияларны каттыштырып, улгаттырган. Организацияларның партия, хөй-ниити организацияларыбиле болгаш өске-даа чогаадыкчы организациялар-биле харылзаазы экижээн. Чамдык район болгай эге организациялар боттуг ажылдарны кылып чорутканындан номчуттунуп турар лекцияларын, эрттирип турар хемчеглерин идей-теоретиктиг деннели бедээн.

Эрткен чылдан эгелээн лекторларның аттестациязы лекция пропагандазын шынаржыдарынга чугула рольду ойнап турар. Бо ажылды организастап турарының дугайында чамдык район организацияларының баштаар черлериниң илеткелдерин дыннаан. Лекторларны аттестациялаары Улуг-Хемнин, Хову-Аксының район болгаш чамдык эге организацияларда эки эртип турар. Аттестация-биле кады лекцияларның тематиказын тодарадыры, лекторларны специализастаары, олче чаа кижилерни кириштирери ышкаш чугула ажылдар чоруттунуп турар. Ынчалза-даа бо ажылды чамдык район организациялары ам-даа четпес чорудуп турар.

Ниитилелдиң республика болгаш район организацияларының мурнунда бир чугула соруга болза, ниитилел кежигүннериниң документилерин солуурунга белеткенири болур. Бо талазы-биле четпестер район болгаш эге организацияларда бар болуп турар. Ниитилел кежигүннериниң чамдыктарының билеттери, үчёт карточкалары чок ийикпе четче долдуртунмаан, ындай-бөөр шилчилгелери демдеглеттинмээн болуп турар. Ол ышкаш организастыг ажылдың четпезинден өзүлде коччуг оожум болуп турар.

Документ солуушкунуун соругазы ниитилелдиң организацияларын быжыглаары, лекторларын билиг шынарын бедидери, ниитилел кежигүннеринче мергежилдиг специалистерни, эртемденнерни хаара тудары болуп турар болганда, анаа бүгү талалыг белеткелди калбартыры чугула деп пленум санаан.

ДЕЛЕГЕЙ БОЛУУШКУННАРЫНЫҢ ДОПЧУЛАЛЫ

1. ЧАА АМЫДЫРАЛДЫҢ ЭГЕЗИ

Кампучия Улус Республиканың Национал хүнүн өөрүп өртебурунгу кхмер улус байырлалдыг өзү-биле демдеглеп эрттирген. Ук чоннуң национал хамаарышпас чорук дээш хөй чылдар иштинде чорудуп келген демисели 1975 чылдың апрель 17-де тиилелгелиг доозулган. Империалистиг агрессорлар болгаш иштиниң реакциязы ынчан өлүмүг аштырымышкынга таварышкан. Ол хүн Кампучия хостуг шөлээн хамаарышпас чурт апарган.

Ынчалза-даа үжен чыл иштинде үргүлүлеп келген демиселдиң түннелинде улус чоннуң чаалап алган тиилелгезин Пол Пот биле Иенг Сариниң улуска өөскөнниг сүлчээн бодунга бузуруп алган болгаш Пекиниң деткимчези-биле олар кара туразында аажылап эгелээн турган. Оон түннелинде кампучийжилер кеступ көрбээн хилинчек-чөвүлүңга таварышкан. Пекиниң араатанзыг айтыышкыны-биле тус чуртту канчаардаа аажок улуг концлагерь кылдыр хуулдургаш, аваа улур ийикпе, азы таарымчалыг бүгү кижилерни диритте хемнери хөөп, хилинчектэрни хилинчектеп турган.

Пекиниң суртаалын эдерген дерзии өзү-чурумнуң ук политиказының үржүүнде Кампучияның будунбудун хоорайлары болгаш суурлары өөн калгылаан. Чурттун бүгү демир-орук шугумнарын болгаш барык бүгү локомотив парыгын чок кылган. 200 ажыг көвүрүглерни үрегдөөн, нефть болбаазырадыр, цемент болгаш шина кылыр заводтарны, постаавы фабрикаларын болгаш өске-даа будүрүлгелерни узуткаан.

Кампучияның өзүлүг патриоттары Төрөөн чуртун өлүмдeн чарып алыр дээш Национал камгаланыышкынының чаңгыс аай фронтузун тургускан. Оон хүрээлениңе ажылчыннар, тараачыннар, албан-хаакчылар, шаанда шериг албаны эрттирип турган хөй-хөй кижилер каттышкан. 1979 чылдың январь 7-де кампучий улустуң тиилелгелиг тура халышкынының түннелинде реайсылыг пекинчи өзү-чурум дужур октаттырган. Революсчу-патриоттуг күштер төөгүлүг тиилелгени чедип алган.

Оон бөөр ам чүүле үш чартык ай хире үе эртсе-даа Улусчу-революстут чөвүлелдиң болгаш Национал камгаланышкынының чаңгыс аай фронтузунуң удуртулгазының адаа-биле Кампучия Совет Эвилелиниң, акы-дуюма вьетнам болгаш лаос улустарның база социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттарының деткимчезиниг даянмышаан, пекинчи чаңгаа идеөттериниң бөлүүнүн туе чуртка кара туразында дерзии аажылаашкыннарының аар уржуктарын чедишкиниг ажып эртип турар. Шөлүүгеден өөн чаныс келген ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күжеңишкиннери-биле өөн-өөн бүдүрүлгелерни катап тургускан, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин эгелеп, эмнелгелерни, школаларны ажыдып, культура амыдыралын боттандырып эгелээн. Чурттуг бүгү 19 можуларында чаа эрге-чагырганың органнарын—бот-башкартынылганың улусчу комитеттерин тургускан. Улусчу милицияның отрядтарын, республиканың революсчу чепсектиг күштериниң доктаамал кезектерин база тургузун турар. Кампучияның национал байырлалы болур алдарлыг бо хүнде совет кижилер акы-дуюма кампучий улуска тайбың амыдыралды хөгжүдүрүнге, чуртта байдалды чогумчударынга, экономиканы катап тургузарынга болгаш национал культураны байыдарынга чаа-чаа чедишкиннерни күүсеп турар.

2. БИРГИ ЧЕРГЕНИҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЗЫ

Стратегтиг шавар халдаашкынының чепсектерин кызыгаарлаар дугайында чаа совет-америк керээни чарар дугайында айтырыг талазыбиле Каттышкан Штаттарда чидиг политиктиг демисел эгелээн. Ук чугула документиниг ажылдан кылырын дүрген доозар чорук бирги чергенин чугула соругазы болур, ону делегейниң ядролуг даймынын айылын чайладырын оралдажын турар бүгү кижилер сонуургап турар дээрзинге американнарның хөй нуруузу бүүрелдиг.

Чаа керээ эн-не үргедекти болгаш аар өртектиг чепсектерни чыын мөөнөөрүнге чогуур моондактарны тургузар деп олар санап турар. Ядролуг чепсектерни кызыгаарлаар талаазы-биле Каттышкан Штаттарның болгаш Совет Эвилелиниң херек кырында базымнары ядролуг чепсектерни чаа хевирлерин ажылдан кылырына болгаш малбартырына контрольду тургузарына улуг ужур-дузалыг деп америк конгрессмен Р. Карр медеглээн.

Оон-биле чергелештир стратегтиг шавар халдаашкынының чепсектерин кызыгаарлаар дугайында совет-америк керээни чарар дээш алды чыл ажыг үе иштинде үргүлүлеп келген чугаалажышкыннар чаа идигни бөөр деп, «Содетег таш» компанияның оралакчы президентизи Поль Бобр медеглээн.

ССРЭ-ниң болгаш Францияның арызында чаагай хөө-хелбээ харылзаалардың төвүүдeн бөөр турзустунуп келген, делегейниң ийили дайынының чылдарында фашизмге удур дем каткан дзмисеге ол харылзаалардың быжыкканын П. Бобр онзалап демдеглээн.

Француз-совет экономиктиг, садыг, эртем-техниктиг харылзаалардың кайы-даа талага ажыктыг болгаш быжыг будуштуун демдеглевишаан, «Содетег таш» компанияның оралакчы президентизи ур хуусаалыг үндезинге электроника болгаш информатика ышкаш ындыг талаларга ажыктыг солчуушкун калбарар дээрзинге идегелин илергейлээн.

Француз-совет кады ажылдажылга тайбың хөө-хелбээ догуннаашкынның, янзы-бүрү ниитилел тургузуулуг күрүнелерниң чаагай хөө-хелбээ эки кады ажылдажылганының үлевер-чижээ болуп келген болгаш моон соңгаар-даа болур дээрзинге идегелт турар бис деп, П. Бобр түннелинде чугаалаан.

Пекиниң чагырыкчы болуунуң өскүдүп үндүрген кем-буруулуг агрессиязының үезинде вьетнам нелсектиг күштер дайынның он-он муң солдаттарын чок кылган, хай санныг кижилерни тудуп алган болгаш шериг техниказын хунаап алган. ЧУРУКТА: тутгурган кыдат солдаттар. ВМА—СЭТА-ның фотозу.

КАЙЫЗЫНГА-ДААА АЖЫКТЫГ ҮНДЕЗИНГЕ

ПАРИЖ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң болгаш Францияның президентизи В. Жискар д' Эстэниң аразында Москваа ам болур чугаалажышкыннарга садыг-улетпүр болуктери, бүгү француз хөй-ниити байыр чедирип турар. Ийи чурттуң аразында, бистиң ийи улустарывыстың аразында найыралчы харылзааларны быжыглаарынга болгаш калбартырынга ол чугаалажышкыннар чаа идигни бөөр деп, «Содетег таш» компанияның оралакчы президентизи Поль Бобр медеглээн.

ССРЭ-ниң болгаш Францияның аразында чаагай хөө-хелбээ харылзаалардың төвүүдeн бөөр турзустунуп келген, делегейниң ийили дайынының чылдарында фашизмге удур дем каткан дзмисеге ол харылзаалардың быжыкканын П. Бобр онзалап демдеглээн.

Француз-совет экономиктиг, садыг, эртем-техниктиг харылзаалардың кайы-даа талага ажыктыг болгаш быжыг будуштуун демдеглевишаан, «Содетег таш» компанияның оралакчы президентизи ур хуусаалыг үндезинге электроника болгаш информатика ышкаш ындыг талаларга ажыктыг солчуушкун калбарар дээрзинге идегелин илергейлээн.

Француз-совет кады ажылдажылга тайбың хөө-хелбээ догуннаашкының, янзы-бүрү ниитилел тургузуулуг күрүнелерниң чаагай хөө-хелбээ эки кады ажылдажылганының үлевер-чижээ болуп келген болгаш моон соңгаар-даа болур дээрзинге идегелт турар бис деп, П. Бобр түннелинде чугаалаан.

Бистиң кожавыста

СЭКП Хакас обкомунуң бюрозу, улус депутаттарының область Советиниң күүскому, профоблчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң бюрозу 1979 чылдың бирги кварталында мал ажылының продуктуларын өвүдедир, ооң шынарын энижидер, малдың продуктулуун бедидер талазы-биле районнар, совхозтар аразында социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрген.

Аскиз район социалистиг чарышка бирги черни алган. Сүт садарыңың планын 135 хуу, эзтти —138 хуу күүсеткен, эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге сүт садары 22 хуу, эзт — 29 хуу өскен.

Аскиз районга, «Чулым» совхозка СЭКП обкомунуң, облкүүскомнуң, профоблчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын тывыскан.

●

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының область слёду Абаканга болуп эрткен.

«Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп шимчэшкинни хөгжүдеринге бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның мурнакчыларының база коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының ролюнуң дугайында илеткелди дыңнаан.

Коллективтерде хожудаашкын чок ажылдаар база коммунистиг күш-ажыл дээш шимчэшкинниң калбарып турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, бүдүрүлгениң ажыктыын бедиринче, продукцияның шынарын энижидеринче кол кичээнгейни олар угландырган.

Слёттуң киржикчилери Хакас автономнуг областың бүгү ажылчы чонунга кыйгырыгны хүлээп алган.

●

Абаканның педагогика институдунга эртем конференциязы болуп эрткен. Ону институттуң 40 чыл болганынга турааскаткан. Ооң ажылынга Кызылдың педагогика институдунуң, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Абаканда филиалының, Иркутскиниң демир-орук транспортунуң инженерлер институдунуң өредилге-консультация пунктузунуң студентилери болгаш башкылары ийи муң ажыг кижи киришкен.

Конференцияның ажылынга бирги курстуң студентилери эң-не идепкейлиг киришкен. Тос секцияга оларның 20 илеткелин дыңнаан. Илеткелдериң хөй нуруузу эртем-шинчилелчи уткалыг, практиктиг ажылга дузалыг болганын жюри демдеглээн. Шаңналдыг черлерни алган студентилер Новосибирскиниң Академгородокче экскурсиялаар. Эң эки ажылдаоны студентилерниң зона болгаш республика конференцияларынга киирерин жюри саналдаан.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

КАЗАХСТАН: чер суггарар суг четчир

Соңгу-Казахстан областында улуг суг каналдары ажыглалга кирген. Эрткен кыжын тудуп тургускан тос суг хөөлбектерин олар суг-биле долдурган. Ынча суг шаанда кандап чыткан 600 гектар черни суг-биле суггарар арганы берген.

Областың беш совхозтары база-ла чер суггарарынга четчир улуг кылымал хөлдерлиг. Суггарылга сезонунга чедир оларның тус бүрүүнге өйи миллион куб метр сугну чыып алыр.

Чаарбы беш чыл бурунгаар аяк-сава чуур сугну безин өске черлерден сөөртүп ап турган. Соңгу Казахстаниң ажыл-агыйлары ам суггаттыг черлериң хемчээлин 20 муң гектар чедирген.

АЗЕРБАЙДЖАН агаар серииидедир аппарат

Бакунуң агаар серииидедир аппарат кылыр заводу ук аппаратты чедиишкиниг ажыглаарын хандырар дузалал черлерин чурттун 75 хоорайларында тургускан. Ол черлерге садып алыкчылар чогүүр консультацияларны алыр, аппаратты тургузуп бээриниң болгаш ооң канчаар ажылдап турарын хынап көөрүнүн дугайында чагыгларны киирин болур.

Ол дузалал черлеринге ажылдаар специалистерни заводтуң болуунда курстарда белеткеп турар.

Бакунуң агаар серииидедир аппаратының күрүөнүң шынар демдээн тывыскан. Ындыг аппараттар чайның кончуг ийиг хүннеринде чүгле квартираларны серииидеп бээр эвес, харын ооң ангыда оларны иончудар болгаш кыжын соок үелерде чылдып бээр.

ЛАТВИЯ: фермада электроника

Кулдигск районуң «Рудбаржи» совхозунуң мал ажылагый комплекизинге микроклиматты чогуур деннелге доктаамал тудуш хайгааараарын электроникага «дааскан». Ооң ачызында совхозтуң хаван эзди бүдүрер «фабриказы» муң топна эзтти бээр, ол болза мооң мурнунда турганындан үш катап хөй болур. Совхозтуң «хаван фабриказынга» 12 муң баш хаван турар. Ооң пехтериде хаван чиир чемнерни үлеп бээрин механизастаап, хаванларны ажаап хайгаарар ажылды автоматчыткан.

Онгу беш чылдың эгезинден тура Латвияга эзткир болгаш сүткүр угланышкынныг 200 хире мал комплекстерин тудуп тургускан. Амгы үениң специализастаттынган тускай бүдүрүлгелерин тудуп тургузаары-биле чергелештир ажыл-агыйлар эрги фермаларны чаартып, чиик материаллардан кылган семиртилге пунктуларын база тудуп турар.

МОЛДАВИЯ: мурнакчы дуржулганың лабораториялары

Слободзейск районуң Свердлов аттыг колхозунуң ажыл-ишчилери виноград салдарын чаа үнүүшкүнге белеткээрин хуусаазындан ийи неделя бурунгаар доосканнар. Виноград ажылында ол чугуда чүүлдүң хүүсаазын кызырарын коммунистиг күш-ажыл школазының дыңнакчыларының чаартыкчы савалының ачызында чедип алган.

Бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедиринде айтырыгларына онза чугула кичээнгейни салбышаан, колхозтуң профовилел организацияны мурнакчы дуржулганы пропагандаар талазы-биле кичээлдериниң тускай программазын ажылдап кылган. Ооң түңнелинде ажыл-агыйла ажылы школазының дыңнакчыларының чаартыкчы савалының ачызында чедип алган.

Онгу беш чылдың эгезинде тура Латвияга эзткир болгаш сүткүр угланышкынныг 200 хире мал комплекстерин тудуп тургускан. Амгы үениң специализастаттынган тускай бүдүрүлгелерин тудуп тургузаары-биле чергелештир ажыл-агыйлар эрги фермаларны чаартып, чиик материаллардан кылган семиртилге пунктуларын база тудуп турар.

ГРУЗИЯ: ном-биле ужуражылга

Тбилисиде чурттап турар пенсионер Ш. Гурабанидзе Шота Руставелиниң «Пар кежи кеткен маадыр» деп шүлүглелиниң чүс үндүрүлгезин чыып алган. Техника талаазыбиле тускай эртемниг ол - кижи гидрометприборлар заводунуң коллективин хөй чыл дургузуунда удуртуп келгей болгаш Грузин ССР-ниң алдарлыг инженери деп аттыг. Ооң ангыда ол улуг грузин шүлүкчү Шота Руставелиниң чогаал ажылын өөренирине амыдыралывын үжен ажыг чылын берген болгаш улуг шүлүкчүүнүң номнарының ховар дээн экземпляларын чыып алган.

Ш. Гурабанидзениң библиотеказында Шота Руставелиниң «Пар кежи кеткен маадыр» деп шүлүглелиниң 1712 чылда парлаан бирги үндүрүлгезиниң фото-хоолгазы бар. Ол орус дылга болгаш ССРЭ-ниң улустарының өскедаа дылдарынга парлаан база алдар-сураглыг чурукчуларының каастан чураанны. «Пар кежи-кеткен маадыр» деп шүлүглелдиң анзы-бүрү номнарын кампыы-биле кадагалап турар.

АРМЕНИЯ: чер иштиниң сугларын ажыглалга

Эчмиадзин районуң Норакерт совхозунда секунда санында-ла 50 литр сугну берип турар чүс метр ханы кудукту ажыглалга киирген. Ону үк ажыл-агый бодунуң акша-хөренгиниң күсели-биле туткан. Ам ооң виноград үнер чүс гектар делгем девискээрлиг сады суггарар суг-биле бүрүн хандыртынган.

Ол болза чер алдының суттары-биле дыка байлак Арарат шынаазынга суггарылга айтырыын шиитпирлээриниң перспективтиг арганарының бирээзи боп турар. Суггарылга сезонунуң үеинде ында 400 ажыг кудуктар ажылдап турар. Чер иштиниң суглары республиканың ховушоллерниң үүтүн бир хуузун суггарарынга четчир.

(СЭТА-ның корреспондентларының дыңнадыгларындан).

БАЗА КАТАП ТИИЛЭЭН

Бокска элээди оолдарның болгаш улуг улустуң аразынга команда болгаш хууда бирги чер дээш республика маргылдаазы дөрт хүн үргулчулээш доозулган. Аңаа 12 командадан ниитизи-биле 150 ажыг боксёрлар киришкен.

Үргулчүлеп келген спортчу демиселлиң түңнелинде элээди оолдарның аразынга Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищезинин сургуулдары (тренери Афанасий Бархонов) команда талазы-биле бирги черни алгаш, республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң кубогун чаалап алган. Республиканың уругларның спорт школазының (тренери Владимир Иванов) боксёрлары ийиги черни эзлээн. А хөй-ниитичи тренер Сергей Чадамбаның белеткээни № 1 көдээ профессионал-техниктиг училищенин командазы үшкү шаналдың эдилекчизи болган.

Улуг улустуң аразынга эрткен чылгы республика чемпиону Самагалдай суурнуң көдээ спортчуларының шилиндек командазы бо удаада база тиилекчи болуп үнген. Ол команданы бокска ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Александр Биче-оолу белеткээн. Республиканың уругларның спорт школазының командазы биле № 4 профессионал-техниктиг училищениң сургуулдары ийиги, үшкү черлерни алганнар.

Улуг улустуң аразынга деңзи аайы-биле болган маргылдааны залга олурганнар улуг сонуургал-биле көргеннер. Эң чиик деңзиге Хову-Аксыдан келген Сергей Монгуш чемпионнаан. 51 килограмм деңзилиг боксёрларның түңнел маргылдаазында ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидаттар Александр Күнзек биле Орлан Сангыл-оол ужуражы берген. Ол ийи боксёр мооң мурнунда чылларда Тыванның чемпиону ат дээш үш катап ужурашканнар. Оларны шуптузун Сангыл-оол ойнап ап турган. Ам оларның дөртку ужуражылгазы болганы ол. Бо удаада Александр Күнзек артык күштүүн, арга-дуржулгалыын, эки белеткелдиин көргүзүп, тиилелгени чедип алган.

Александр Күнзек амгы үеде Омскийниң күш-культура институдунда өөренип турар. 1979 чылда Омск областың бирги чери дээш болган чемпионатка бистин чангыс чер чурттуувус чедиишкиниг киржип, 51 килограммга областың чемпиону деп бедик атты чедип алган.

Бокска ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидаттар, Самагалдайдан келген эжишкилер Виктор Оюн биле Данил Чиктол рингиже үнүп келгеш, чараш оюнну көргүзүп, боттарының удурланыкчыларын удаа-дараа ойнап ап турган. 54, 57 килограммнарга 1979 чылда Тыванның эң шыырак боксёрлары аттарны чедип алганнар.

Республиканың уругларның спорт школазының боксёру бирги разрядчы Геннадий Хертек көрүкчүлерни кайгаткан. Ол баштайгы ужуражылгазында мастерге кандидат Александр Биче-оолду нокаут, а ооң соонда түңнел маргылдаада база бир шыырак спортчу Кажин-оолду ногдаун арга-биле ойнап алган. 60 килограммга бирги черни эзлээн.

Улуг-Хем районда Ак-Тал суурнун төлээзи мастерге кандидат Март-оол Кыргыс 63,5 килограммга шүүлгеш, ам республиканың 4 дакпыр чемпиону болган. Уругларның спорт школазының боксёру Май-оол Монгуш ук маргылдаага эки белеткелин көргүзүп, 67 килограммга тиилээн.

Тыванын беш дакпыр чемпиону, бокска ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Сергей Чадамба бо удаада база 71 килограммга бирги черни эзлээн. Самагалдай чурттуг бирги разрядчы Александр Чолдак чартык аар деңзиге чемпионнаан.

Болуп эрткен маргылдаанын түңнелинде зона чемпионадынга киржир Тыванын шилиндек командазынын составын тургускан.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУНТАРДА: 63,5 килограммга бирги черни алган Март-оол Кыргыстың тиилелгезин судьяның айтып турары; (үстүнде) маргылдаа үезинде; команда талазы-биле бирги черни алган Тес-Хем районнуң боксёрлары.

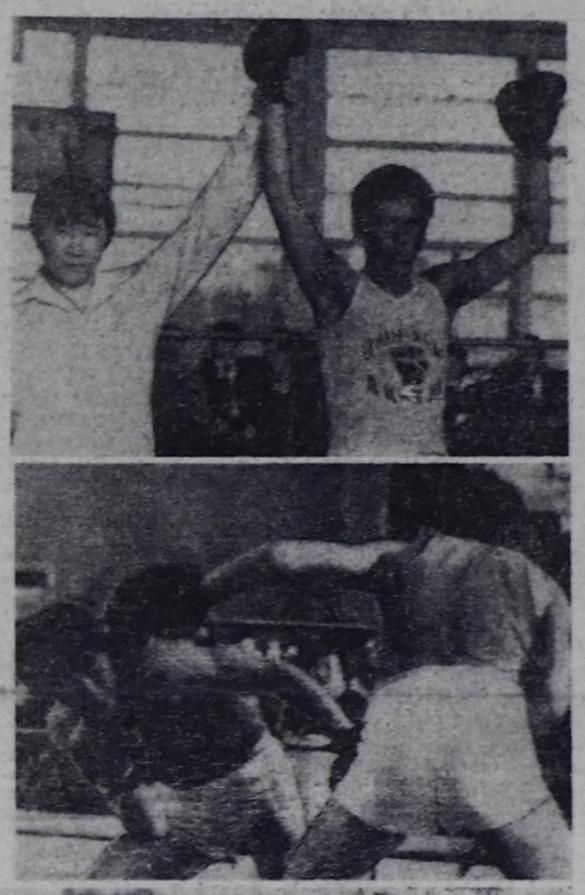

Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының 1979 чылдың Май 1-де байырлыг чыскаалының дугайында

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүүнүнге турааскаткан хоорайның ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы 1979 чылдың Май 1-де эртенгиниң 10 шакта эгелээр. Чыскаалга ажылчы чоннар каттышкан коллонналар-биле эртер.

№ 1 колонна — Спорт ниитилелдериниң төлээлери болгаш уругларның спорт школаларының өөренкичилери. Чыскаалыр чери: **Ленин кудумчуузу—Октябрьская биле Комсомольская кудумчуларының аразынга.** Харыысалгалыг кижизи—**А. С. Нурзет.**

№ 2 колонна — хоорайның бүгү школаларының өөренкичилери болгаш башкылары. Чыскаалыр чери: **Ленин кудумчуузу — Комсомольская биле Интернациональная кудумчуларының аразынга.** Харыысалгалыг кижизи—**Г. В. Беспалов.**

№ 3 колонна— Башкы институдунуң, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының, ортумак өөредилге чергелериниң, техникумнарның коллективтери. Чыскаалыр чери: **Комсомольская кудумчуузу, ИХМ-ниң бажыңының чанында.** Харыысалгалыг кижизи—**В. И. Данилейко.**

№ 4 колонна—профессионал-техниктиг училищелериниң, профтехөөредилге эргелериниң коллективтери. Чыскаалыр чери: **Комсомольская кудумчуузу, ИХМ-ниң бажыңының чанында, № 3 колоннаның соонда.** Харыысалгалыг кижизи—**Я. В. Сарбаа.**

№ 5 колонна — Май 1 бетинин социалистиг чарыжының тилекчилери, коммунистиг күш-ажылдың коллективтери: «Каа-Хем» хемүр-даш разрезинин, Пассажирлер АТБ-зинин, № 48 тудуг эргеделинин, столоваялар болгаш рестораннар трезинин, телеательеин, алгы заводунуң, № 1 АТБ-нин, ном садыының киллизинин, республика типографиязының коллективтери. Чыскаалыр чери: **Комсомольская кудумчуузу, «Тувинская правда» солунуң редакциязының бажыңының чанында.** Харыысалгалыг кижизи—**Ф. Д. Галин.**

№ 6 колонна —тудуг материалдарының үлетпүрүнүң каттыжышкынының, аъш-чем, одаар чүүл үлетпүрүнүң, эзт/комбинадының, балык заводунуң, «Тудуг кезектери» комбинаттың, мебель фабриказының, сүт комбинадының, Тыванның «Хүндүлеллиг Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының, дагтехниктиг инспекцияның, даараныла фабриказының «Росводпром» каттыжышкынының, ДБК заводунуң, Тыванын электри четкилериниң коллективтери. Чыскаалыр чери: **Комсомольская кудумчуузу, «Тувинская правда» солунуң редакциязының чанында, № 5 колоннаның соонда.** Харыысалгалыг кижизи— **А. С. Хрипунов.**

№ 7 колонна — Тыванын транспорт эргеделинин, автомобиль оруктарының тудуунуң болгаш ажыглалының бүдүрүлге эргеделинин, Енисей параходствозунуң Кызыл район эргеделинин, авиабүдүрүлгенин, харылзаанның бүдүрүлге-техниктиг эргеделинин коллективтери. Чыскаалыр чери: **Каа-Хем кудумчуузу, парк чанында.** Харыысалгалыг кижизи— **В. Н.Петров.**

№ 8 колонна — «Тыва тудуг» трестин болгаш аңаа чагырткан организацияларның, «Тыва көдээ тудуг» трестин, «Красноярск хамааты чуртталга тудуг төлевилели» институттуң комплекстиг төлевилел киллизинин, тудуг болгаш архитектура эргеделинин, «Көдээ электри тудуг», «ТЭС тудуг» эргеделдериниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының коллективтери. Чыскаалыр чери: **Каа-Хем кудумчуузу, парк чанында, № 7 колоннаның соонга.** Харыысалгалыг кижизи— **С. Г. Красноперов.**

№ 9 колонна—Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг хандырылгазының республика комитединиң болгаш ооң чагыргазында бүдүрүлгелериниң, «Скотопром» трестин, зооветхандырылганың, арга-ыяш ажыл-агыйының болгаш хлеб продуктулар эргеделдериниң, аэрология экспедициязының, аныыр-тыныш ажыл-агыйының, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының коллективтери. Чыскаалыр чери: **Каа-Хем кудумчуузу, парк чанында, № 8 колоннаның соонга.** Харыысалгалыг кижизи— **Г. И. Ларионов.**

№ 10 колонна — Коммунал ажыл-агый болгаш Амыдырал хандырылга министерстволарының коллективтери. Чыскаалыр чери: **Интернациональная кудумчуузу, музей бажыңының чанында.** Харыысалгалыг кижизи—**Н. И. Зверков.**

№ 11 колонна—СЭКП обкомунуң болгаш хоорком[illegible] Тыва АССР-ниң Министерлер Чөвүделиниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң, хоорай Советиниң күүскомунуң, ВЛКСМ обкомунуң болгаш хоорком[illegible], профоблчөвүлелдиң болгаш профовилелдериниң обкомнарының, солуннар редакцияларының, ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргеделдиң, «Билиг» ниитилелдиң, ТД-ITЭШИ-ниң, Телевидение болгаш радио дамчыдылга комитединиң, Культура, Чырыдышкын, Сан, Юстиция, Социал хандырылга министерстволарының, уругларны садтарының болгаш ясилериниң, кинопрокаттың, кинофикация, банк, ажаалда кассаларының, статистика эргеделериниң, прокуратураның, физкультура болгаш спорт комитединиң, ДОСААФ-тың коллективтери. Чыскаалыр чери: **Интернациональная кудумчуузу, музей бажыңының чанында, № 10 колоннаның соонга.** Харыысалгалыг кижизи—**В. Ф. Матеон.**

№ 12 колонна — Садыг министерствозунуң, Тыва республиканың потребсоюзунуң, күрүнеңи садыг инспекциязының, нефтебазаның, стандарттар болгаш хемчээр техниканың күрхайгаарал лабораториялының, хандырылга болгаш саарылга эргеделиниң, материал-техниктиг хандырылга эргеделиниң коллективтери. Чыскаалыр чери: **Интернациональная кудумчуузу, Кадык камгалал министерствозунуң бажыңының чанында.** Харыысалгалыг кижизи— **Ч. К. Сандых.**

№ 13 колонна—Кадык камгалал министерствозунуң болгаш аптека эргеделиниң коллективтери. Чыскаалыр чери: **Интернациональная кудумчуузу, Кадык камгалал министерствозунуң бажыңының чанында, № 12 колоннаның соонга.** Харыысалгалыг кижизи—**О. К. Ондар.**

Шупту колонналар чыскаалыр черлеринге 9 шак 30 минутада келген турар. Каттышкан колонналарның чыскаалыры болгаш демонстрацияга шимчэшкининиң чуруму дээш харыысалгалыг кижи—Кызыл хоорайның шериг комиссары **В. А. Озерский.**

Байырлыг чыскаал үезинде хөй-ниитиниң корум-чуруму дээш харыысалгалыг кижи—хооркүүскомнуң иштики хелектер килдизинин начальники **Е. С. Ключников.**

БАЙЫРЛАЛ КОМИССИЯЗЫ.

ЭМНЕР АЛЫРЫНЫҢ ЧУРУМУ

Кижиниң мага-боду шагзыраанындан, аъш-чемге хөөн чокталганындан болгаш сагышсеткилин сергедиринге азы шыныганнарның ажылын күштелиреринге ажыглаар херектиг эмнер сөөлгү чылларда аптекаларда кээп турар. Ындыг эмнерниң дээштиг, күштүг бооп турарын барымдаалааш, эмчилериниң талазындан ол эмнерни шын ажыглаарынга контрольду күштелдирери конгуг чугула.

Янзы-бүрү эмнерни хөйүбиле ажылаан тудум, ол аар бергедээшкиннерни таварыштырар. Ол ышкаш пирамидон, аспирин, фенацетин дээн ышкаш эмнерни шагдан бээр ажыглап келген, ынчалза-даа сөөлгү үеде олар аарыг кижиниң кадыынга нарын каданнаашкыннарны эвээш эвес болдуруп турар апарган. Антибиотиктарны ажыглаары нептерээн соонда чамдык кижилерден хан төктүр азы хан хөөрээр чоруккa чедирип турар апарган. Ындыг чүүлдер өлүмге-даа чедирип болур.

СССР-ниң Кадык камгалал министерствозу амбулаториялларга кээп турар аарыг кижилерге эм рецептилерин бижиириниң чаа чурумун чоруткан. Бүгү-ле аптекалардан кандыгдаа эмнерни рецепт-биле бээрин доктааткан. Рецепт чокка аарыг кижилерни ажаарынга херектиг херектелдерни, санитария болгаш гигиена херектелдерни, эм үнүштерни, чамдык чаар эмнерни болгаш витаминнерни бээрин чөпшээрээн.

Аптекада эм алырының чаа чурумун, эмнерни контроль чок ажыглаарын соксадыр, боттары эмнеиир чоруктy чайладыры болур.

Ам рецепт бүрүзүн эмнелгениң танмазы болгаш эмчиниң холунун үжүү-биле бадыткаар апаар. Ооң ангыда рецептилериниң бүгү бланкаларынга эмнелге-профилактика албан чериниң демдектиг саазының болгаш ону эмчи долдурган соонда, ол албан чериниң танмазын база ыяап-ла салган турар.

Чаа рецептиниң формаларын өзугаар аарыг кижилер эмнин өртээн долузу-биле төлөөр, а туберкулёз, диабет (чигир аарыы), өске-даа чамдык аарыглардан аарааннар, бир хар чедир бичин уруглар, Ада-чурттун Улуг дайынының инвалидтери, персоналдыг пенсионерлер эмнерни чигеткен өртек-биле болгаш халас алыр.

Рецептилериниң күштүг болурунун хуусаазын турган. Рецептилер - наркотиктиг эмнерге 5 хонук, үйгу келдиреринин болгаш нерви аарыларының эмнерин 10 хонук, өске арткан эмнерге 2 айдан ажыг эвес хуусаалыг болур. Танмалыг бижиктиг эмнерни берген соонда рецепт аптекага чыдып калыр. Эмни катап алыр таварылгада чаа рецептини алыр. Узамдыгып болгаш хоочурап ааразаннарга, үр хуусаалыг эмнеиири негеттингенде аарыг кижилерге бээр рецептиге «Ынча катап» деп демдеглээрин эмчилерге чөпшээрээн. Ону эмчиниң холунун үжүү-биле эмнелге-профилактика албан чериниң танмазын басканда кылыр.

Карактың янзы-бүрү дамыладыр эмнеринге рецептилер чыл дургузунда күштүг болур. Бир эвес доктааткан чурумну хажыткан азы таарышпас эмнерге бижээн рецептилерни аптека күш чок болдурар болгаш аңаа «Рецепт күш чок» деп танманы базар.

Рецептилерни бижиириниң болгаш эм продуктуларын үндүреринин чаа чурумнары чоннун кадыынын дугайында улуг сагыш салыышкын болур.

Эмнер—аарыг кижиниң чарлын болбас эдериҥчизи. Олар аарыгны эмнеп-даа, кадыкшылга хораны-даа чедирер. Ынчангаш эмнер-биле эмнеиири, ону эмчиниң айтыышкыны болгаш контролю-биле чорудары чугула.

В. КАЛЕДИНА,
провизор.

АГААР

Бөгүн республикага болгаш Кызылга көжүп турар булуттаар, чамдыкта боранналар. Хаттың дургени секундада 5—10 метр чедер. Агаар 8—13, чамдык районнарга 16—21. Кызылга 15—17 градус чылыг болур.

Редактор **В. С. ШАРАВИИН**

КИНО

АПРЕЛЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Салдыг ажаакчы» 10.00, 11.40, 13.20, **«Киноклуб:** «Элээдилер болгаш хоойлу» 15.00, 17.00. «Тараа кезикчилери» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Пятницкая кудумчуузунда шайлаар чер» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ызыгуурдан Каролина Лэм» 15.00, 17.00, 20.00. «Хөглүг оолдар» 13.00 шактарда.

Телевидение

АПРЕЛЬ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа. 10.40—Эртенги гимнастика. 11.05—Мультфильмнер программазы: «38 дойду», «Аян-чорукчу пага». 11.30—«Инелик». Уран-чечен фильм. 13.05—Медээлер. 13.15—16.00—Чаңсар. 16.00—Медээлер. 16.25—Аныяктарның эп-сеткил каттыштырылгазының делегей хүнүнге. Документалдыг фильмнер программазы: «Студент чылдар бисти найыралдаштырган», «Аныяк болур, оон ыңай чүү хереглиг?» 17.10—Э. Багрицкийниң поэзиязы. 17.40—«Горизонт». Ленинградтан. дамчыдылга. 18.20—Хоттуг хүреш талазы-биле Европаның чемпионалы. Румыниядан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.45—Телемедээлер. 18.55—«Челэнж». Дамчыдылга. 19.25 Телемедээлер. 19.40—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.45—«Беш чыл. Дөртку чыл». Мергежилдат чоруктуң эстафетазы. Бирги беш чылдың баштайгы тудуу. ГПЗ-1-ниң ажылчын чаңчылдарының дугайында. 20.15—«Бөгүн делегейде». 20.30 — «Арфаның үнү». РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Эрдели ойнаар. 20.40—«Амыдыралдың социалистиг хевири болгаш улустуң чаагай чоруу». Телекорукчуларниң чагааларынга политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Возвесенский харыылаар. 21.10—«Орай ужуражышкын». Уран-чечен телефильмнин баштайгы көргүзүү. 22.30—«Ye». Информастыг программа. 23.05—«Документалдыг экран». Дамчыдылганы шулукчу Р. Рождественский чорудар. 00.10—00.45—РСФСР-ниң улустуң артизи В. Левко ырлаар. Төнгенде—медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.45—Мурнуу-Барыын демир-оруктуң ниити ырның алдарлыг капеллазының концерти. 19.15—«Төрөөн черим булуңу».

КЫЗЫЛДАН

19.45—«Хар кырында одаг». А. Коломиеттиң шизи-биле телешин. 20.50—21.20—«Лубанның чавыс черлериндe». Телефильм.

Редакцияның адрези:

Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчуузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторуун 2-24-63, редакторуун орулакчыларының 2-35-24, 2-34-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийже амыдыраа болгаш совет тургузут кадыстеранын 2-37-13, пропаганда килдизинин 2-31-75, культура килдизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 2-21-47, үлетпүр килдизинин 2-22-64, чагаа килдизинин 2-41-27, информация килдизинин 2-20-80, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун кезбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Тираж 16555. Чагыг № 1001.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргеделиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуузу, бажың № 1). ТС—00188.